

Diagnose Hybride Leeromgeving

Analysrapport

Opleiding Zorgkundige – provincie Antwerpen

uitgevoerd in opdracht van het Project
Grensoverstijgende Hybride Leeromgevingen in het Beroepsgericht Onderwijs
(GHLOBO)

Inhoud

Inleiding	3
I Feitelijke gegevens	5
II Het huidige ontwerp van de leeromgeving	8
III Context van deze leeromgeving	14
IV Hoe zien we het ontwerp werken?	16
V Analyse van de leeromgeving	27
VI Advies	32
<u>Bijlage</u>	
Bijlage 1: Onderwijs in Vlaanderen en Nederland	35
Bijlage 2: Vijf ontwerpversies	38

Onderzoekers: Floor Polak, Fabian van Aarle, Marjolein de Jong
Eindredactie: Floor Polak en Erica Aalsma
De Leermeesters, 2021.

Inleiding

Deze diagnose maakt onderdeel uit van het project Grensoverstijgende Hybride Leeromgevingen in het Beroepsgericht Onderwijs (GHLOBO). Het GHLOBO-project zet in op het versterken van leeromgevingen op de grens tussen onderwijs en de beroepspraktijk en is een samenwerkingsverband tussen de Provincie Antwerpen, Karel de Grote Hogeschool (België) en Curio (Nederland). Samen willen zij onderwijs en arbeidsmarkt dichter bij elkaar brengen in de sectoren zorg, logistiek en energietransitie.

In de Vlaams-Nederlandse grensregio komen belangrijke knelpunten naar boven ten aanzien van het aantrekken van geschoolde vakmensen; daarbij springen er een aantal sectoren uit: de sectoren verbonden aan logistieke activiteiten, de zorg en de energiesector onder invloed van de aangekondigde energietransitie. Het komt erop aan het arbeidspotentieel in de regio goed te gaan benutten. Een van de middelen om dat doel te bereiken is in te zetten op beroepsgerichte leerwegen die een belangrijk aandeel werkplekleren combineren met het behalen van een onderwijskwalificatie. Dit vraagt om een directe samenwerking tussen onderwijs en werkveld en om onderwijs dat adaptief kan functioneren ten aanzien van de vraag op de arbeidsmarkt, zonder dat onderwijs zich ontwikkelt in de richting van een bedrijfsopleiding.

Concreet wil GHLOBO sterke hybride leeromgevingen vormgeven, ondersteunen en verduurzamen om zo het leerpotentieel van jongeren te vergroten. Leren voor een beroep vraagt om een samenhangend aanbod van verschillende soorten kennis, vaardigheden en beroepshouding. Het gedachtegoed van de hybride leeromgeving biedt een integraal perspectief op leren en kan helpen om het onderwijs te (her-) ontwerpen, met als uitgangspunt het schools leren te verbinden en te verweven met het leren in de beroepspraktijk.

Diagnose

Een diagnose vormt vaak het startpunt voor een (her-)ontwerpproces: de diagnose geeft inzicht in de bestaande situatie en laat op basis van de hybride principes mogelijkheden zien waar de kansen en mogelijkheden voor doorontwikkeling zitten. Voor de provincie Antwerpen gaat het om de opleiding tot Zorgkundige. Deze opleiding wordt verzorgd binnen het beroepssecundair onderwijs. Van de ruim 50 scholen die deze opleiding aanbieden in de provincie Antwerpen zijn er 7 geselecteerd door de provincie om actief te participeren in deze diagnose: HIVSET Turnhout, Stedelijk Lyceum Lakkors - vestiging Lakkorslei, GO! Campus De Vesten, GO! technisch Atheneum Den Biezerd, GO! Campus Het Spoor, kOsh Campus Scheppersstraat en avAnt Campus Jacob Jordaens. Er hebben geen scholen voor volwassenonderwijs deelgenomen aan deze diagnose.

Aan de Nederlandse kant neemt de onderwijsinstelling Curio deel aan de diagnose, voor de opleidingen in de Logistiek.

Voor beide sectoren is een eigen diagnosetraject doorlopen en een apart diagnoserapport geschreven.

Verantwoording

De analyse van de bestaande leeromgeving is gebaseerd op het gedachtegoed van de hybride leeromgeving. De Leermeesters helpt scholen het onderwijs te herontwerpen, met als uitgangspunt het leren in de schoolse context te verbinden en verweven met het leren in de beroepspraktijk.

Het gedachtegoed van de hybride leeromgeving is descriptief van aard: beschrijvend op basis van gangbare onderwijskundige inzichten. Het onderliggende wetenschappelijk onderzoek is ook op die wijze gevalideerd: het is mogelijk om hiermee leeromgevingen in het beroepsonderwijs te beschrijven en te karakteriseren.

We observeren tijdens onze bezoeken alles wat er plaatsvindt in de leeromgeving met het karakter van een guerrilla-onderzoek¹, wat grofweg betekent: je werkt met wat er is. Een guerrilla-onderzoek is handig als je in korte tijd mensen wilt spreken, de sfeer en dagelijkse gang van zaken wilt proeven en meemaken en als je wilt checken of de gegevens die je hebt ook kloppen. Het geeft ons daarbij de gelegenheid om leerlinggedrag te observeren en gesprekken met hen te voeren, om leerkrachtgedrag te zien en hen daarover te spreken eventueel ook interviews te houden met mensen uit de beroepspraktijk.

---

¹ zie ook: <http://www.onderzoekspraktijk.net/files/guerrillaonderzoek.pdf>

Werkwijze uitvoering diagnose Zorgkundige

De uitvoering van deze diagnose is gebaseerd op de observaties van de bestaande leeromgeving door experts van de Leermeesters, plus de observaties én input van direct betrokkenen. Door deze perspectieven samen te brengen, zorgen we voor betrokkenheid en draagvlak.

Door de covid-19 uitbraak en de maatregelen om dit virus onder controle te krijgen is de werkwijze tijdens de diagnose voor de opleiding Zorgkundige in de Provincie Antwerpen deels online en deels fysiek geweest.

De werkwijze is als volgt geweest:

- Online kick-off van drie uur voor vertegenwoordigers van de scholen en het werkveld, met daarin toelichting op het hybride gedachtengoed, op 29 april 2021;
- Observaties en interviews op locatie bij 3 van de 7 participerende scholen, bij 1 leerbedrijf (woonzorgcentrum) en bij Kwartier Z, op 6, 7 en 12 mei 2021;
- Zelfonderzoek door 6 participerende scholen: zij hebben de eigen opleidingsomgeving geobserveerd met een kijkwijzer, in de periode tussen 30 april en 20 mei;
- Focusgesprekken met leerlingen van 3 van de 7 participerende scholen, in de periode tussen 30 april en 20 mei;
- Online dialoogsessie van 3 uur voor vertegenwoordigers van de scholen en het werkveld, om onderzoeksbevindingen op te halen, op 26 mei 2021;
- Opleveren analyserapport (juli 2021).
- Toelichtend gesprek over het analyserapport met vertegenwoordigers van de scholen en het werkveld, op 8 september.

Leeswijzer

Hoofdstuk I van deze diagnose bevat de feitelijke gegevens over de opleiding. Met hoofdstuk II brengen we de opleiding in beeld vanuit zowel intern als extern perspectief; wat hebben wij gezien, gehoord, gelezen? Dit doen we aan de hand van foto's, mede aangeleverd door de leerkrachten, en door gebruik te maken van vijf ontwerpperspectieven. In hoofdstuk III schetsen we de context rond de huidige leeromgeving. Hoofdstuk IV zoomt in op de gebruikers van het onderwijs; hoe ervaren leerlingen en het werkveld de opleiding? Hoofdstuk V bevat de analyse van de huidige leeromgeving. De diagnose sluit af met hoofdstuk VI, waarin we de kansen beschrijven die we zien voor de toekomst.

Omdat mogelijk niet alle lezers van dit rapport bekend zijn met de structuur van zowel het Nederlandse als het Vlaamse beroepsonderwijs, is in de bijlage een korte duiding van beide onderwijssystemen opgenomen.

De Leermeesters, juli 2021

I. Feitelijke gegevens

Type en duur opleidingen

Naam opleiding	Niveau	Type	Wanneer te behalen?
Verzorgende	3	Voltijds	6 ^e jaar BSO
Zorgkundige/Thuis- en bejaardenzorg	4	Voltijds of duaal	7 ^e jaar BSO

Een zorgkundige voert verzorgende taken uit, en een vastgesteld aantal verpleegtechnische handelingen, gedelegeerd door een verpleegkundige. Om het certificaat tot Zorgkundige te behalen moet de leerling na het 6^e jaar BSO in de richting Verzorgende nog een 7^e jaar volgen. Waar de opleiding in het 5^e en het 6^e jaar zich richt op zowel de kindzorg als de ouderenzorg, is het 7^e jaar een specialisatiejaar. In deze diagnose richten we ons op de specialisatie Zorgkundige/Thuis- en bejaardenzorg.

Het certificaat tot Zorgkundige is ook te behalen via de route van het volwassenonderwijs. De opleiding wordt dan aangeboden in het secundair volwassenonderwijs, welke aangeboden worden in een Centrum voor Volwassenenonderwijs. Deze doelgroep heeft niet geparticipeerd in de uitvoering van deze diagnose. Ook wordt de opleiding als beroepsopleiding aangeboden buiten het onderwijs, losgekoppeld van de onderwijskwalificatie. Hiervoor dient de onderneming of de opleider wel erkend te worden voor het aanbieden van de beroepsopleiding voor beroepskwalificatie verzorgende/zorgkundige.

Leerlingaantallen

Als we kijken naar de deelnemende scholen aan deze diagnose loopt het aantal leerlingen dat kiest voor de opleiding Verzorgende in het 5^e jaar uiteen van ongeveer 10 leerlingen tot ongeveer 40 per schooljaar. De doorstroom naar het 7^e jaar Zorgkundige ligt meestal iets lager omdat sommige leerlingen kiezen voor een andere specialisatie, sommige direct na het 6^e jaar al door stromen naar het hoger onderwijs en er ook sprake is van voortijdig schoolverlaten. Een enkele school krijgt juist meer leerlingen in het 7^e jaar, omdat zij instroom hebben van leerlingen van andere scholen, die dit specialisatiejaar niet aanbieden.

Typering arbeidsmarkt

De Studiedienst van de Vlaamse Dienst voor Arbeidsbemiddeling en Beroepsopleiding (VDAB) publiceert elk jaar een knelpuntberoepenlijst. Knelpuntberoepen zijn beroepen waarvoor werkgevers het moeilijk hebben om geschikte kandidaten te vinden. Per beroep wordt aangegeven waarom het een knelpunt vormt. Er zijn drie mogelijke oorzaken:

	Kwantitatief tekort: er is een te lage uitstroom uit het onderwijs, bijvoorbeeld omdat te weinig leerlingen die richting kiezen of omdat er geen schoolse opleiding voor bestaat.
	Kwalitatief tekort: de kandidaten beschikken niet over de gevraagde bekwaamheden.
	Specifieke arbeidsomstandigheden: weekendwerk, laag loon, zwaar werk, stress...

Zowel de Verzorgende als de Zorgkundige staan wat betreft alle drie de oorzaken in de lijst van 2021.

Verzorgenden

Zorgkundige

Verzorgende

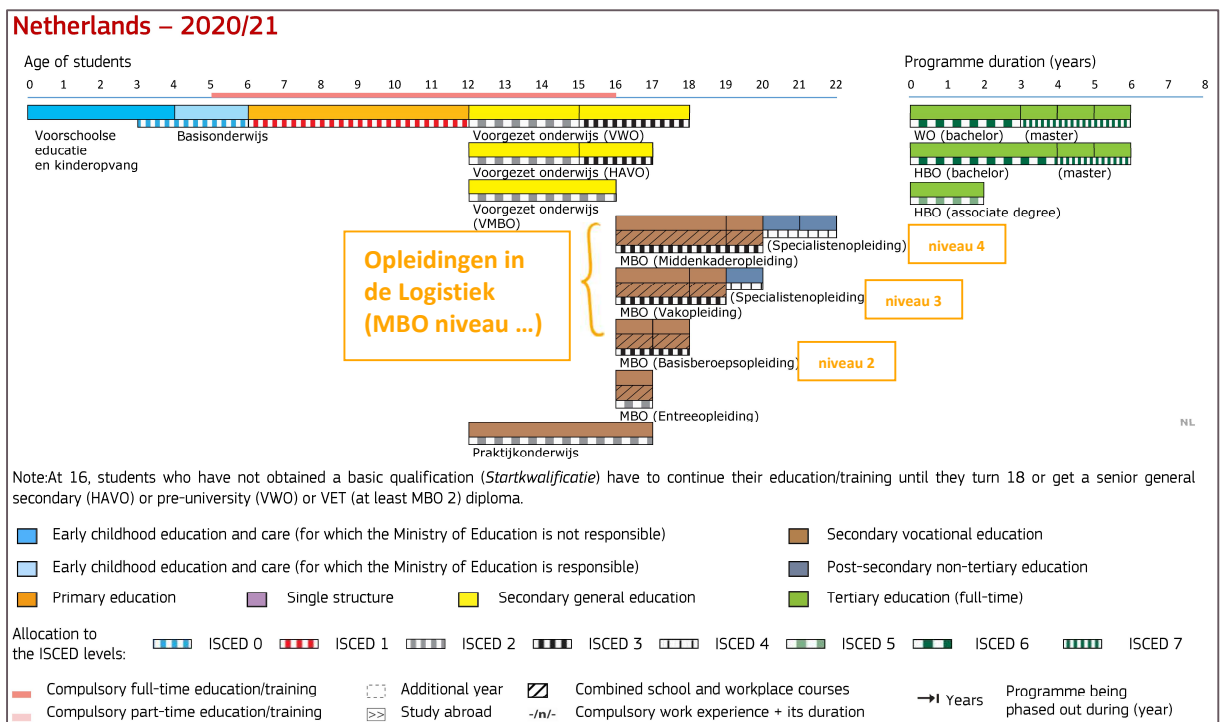
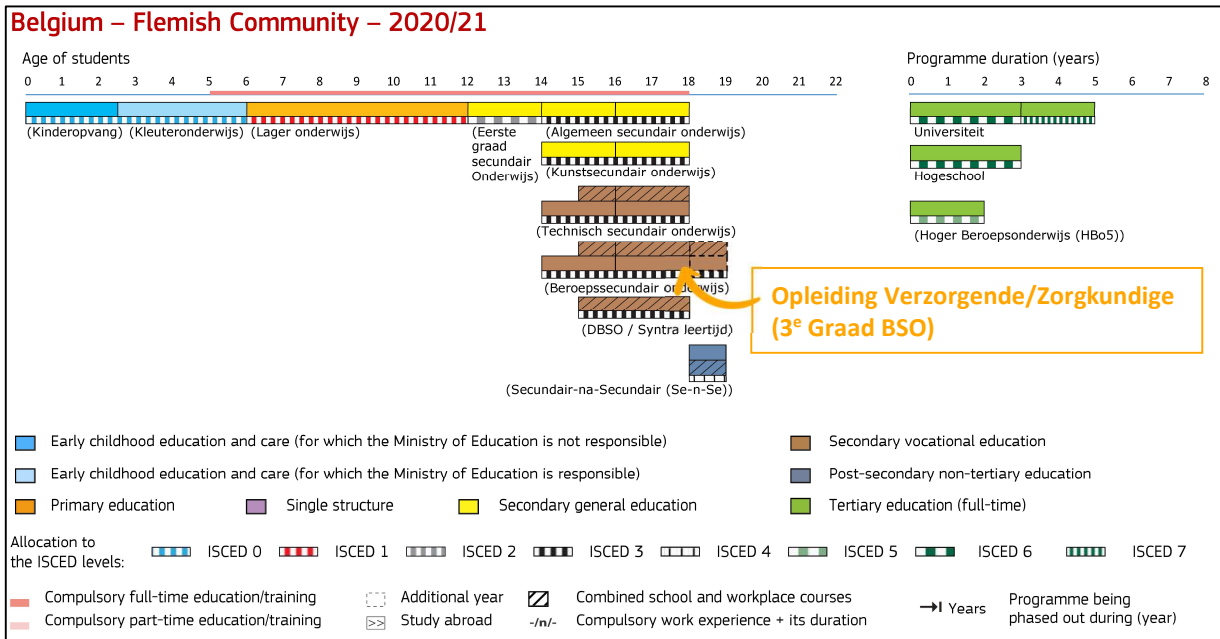
Bron: <https://www.vdab.be/trends/knelpuntberoepen>

Het onderwijs in Vlaanderen en Nederland

Bij het schrijven van het diagnoserapport is geprobeerd zoveel mogelijk gebruik te maken van de begrippen die gangbaar zijn in de leeromgeving die bekeken is. Om het geheel voor beide landen begrijpelijk te maken, hebben we een aantal begrippen geduid, gebaseerd op input van de provincie Antwerpen. Zie bijlage 1 voor een nadere beschrijving van het onderwijs in Vlaanderen en Nederland

Nederlandse duiding	Vlaamse duiding
Leerling: lerende binnen het basis- en voortgezet onderwijs.	Leerling: Lerende binnen het lager- en secundair onderwijs.
Leerkracht: werkzaam binnen het basis- en voortgezet onderwijs.	Leerkracht: werkzaam binnen het lager- en secundair onderwijs.
Student: lerende binnen een mbo, hbo of universitaire opleiding.	Student: lerende binnen een hogeschool of universiteit.
Docent: werkzaam binnen het mbo, hbo of universiteit.	Docent: werkzaam binnen een hogeschool of universiteit.
VMBO: Voorbereidend middelbaar beroepsonderwijs	Vergelijkbaar met B-stroom en (1ste jaar van) 2de graad Beroeps-/arbeidsmarktgericht secundair onderwijs
MBO niveau 4: Middelbaar Beroepsonderwijs niveau 4	Kwalificatieniveau vergelijkbaar met Secundair-na-Secundair (Se-n-Se)
HBO: Hoger Beroepsonderwijs	Te vergelijken met Professionele Bachelor in Vlaams Hoger Onderwijs; HBO5/Graduaat is in Nederland een Social Degree opleiding
bol opleiding: Beroeps opleidende leerweg in het mbo. De student heeft de juridische status van student en loopt tijdens zijn opleiding één of meer stages bij een bedrijf of organisatie.	Regulier secundair onderwijs.
bbl opleiding: Beroepsbegeleidende leerweg in het mbo. De student heeft een arbeidsovereenkomst met een bedrijf voor gemiddeld 4 dagen per week, en gaat daarnaast 1 dag per week naar school.	Vergelijkbaar met alternerend leren in Vlaams beroepssecundair onderwijs (sinds kort arbeidsmarktgericht secundair onderwijs): Deeltijds Beroepssecundair Onderwijs (DBSO) en Syntra Leertijd, momenteel hervormd naar Duaal Leren.
Blokstage: aaneengesloten weken stage, meestal over een periode van 10 weken.	Afgebakende en intensieve stageperiodes van enkele weken.
Lintstage: aantal stagedagen per week, verspreid over meerdere periodes van 10 weken.	Aantal stagedagen per week, gespreid over het schooljaar.
MKB: Midden- en kleinbedrijf	KMO: Kleine en middelgrote ondernemingen
Post-initieel onderwijs	Volwassenenonderwijs

De organisatie van het onderwijs in Nederland en België kent overlap, maar ook verschillen. In onderstaande afbeeldingen wordt inzichtelijk waar de opleidingen, die deel uit maken van dit diagnosertraject, zich bevinden.

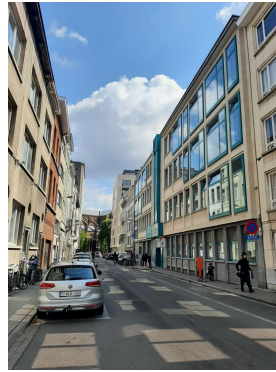

II. Het huidige ontwerp van de leeromgeving

We beschrijven de leeromgeving van de opleidingen vanuit twee perspectieven: aan de hand van beelden (foto's) geven we een impressie van wat we gezien en gehoord hebben; daarna nemen we de vijf 'maakbare' ontwerpperspectieven in beeld. Zie voor een toelichting op de vijf ontwerpperspectieven, bijlage 1.

De leeromgeving in beelden

De provincie Antwerpen kent ruim 40 scholen voor beroepssecundair onderwijs (BSO) waar de richting Verzorgende/Zorgkundige gekozen kan worden. De huisvesting van de scholen die we bezocht hebben loopt uiteen van oudere gebouwen middenin de stad Antwerpen tot nieuwbouw in de steden om Antwerpen heen. Sommige scholen liggen middenin een woonwijk met veel groen, andere scholen liggen meer achteraf.

Naast lessen algemene vorming in klaslokalen hebben de leerlingen voornamelijk les in praktijklokalen. Daar leren zij taken uit te voeren gericht op directe zorg door met oefenpoppen te werken of op elkaar. Ook oefenen ze activiteiten die betrekking hebben op indirecte zorg bij het vak huishoudkunde, zoals het aanzetten van knopen en

bloemschikken. Een derde beroepsgerichte component is het vak expressie/opvoedkunde, waarbij de interactie en activiteiten met zorgvragers centraal staat.

De hoeveelheid aan beschikbare (oefen)materialen en de staat hiervan verschilt sterk per school. Sommige scholen hebben een basis palet aan middelen dat bestaat uit standaard hoog-laag-bedden, poppen en verplaatsingsmiddelen. Andere scholen hebben een uitgebreider assortiment aan middelen met verschillende soorten bedden en verplaatsingsmiddelen, actieve en passieve tilliften, diverse poppen, waarmee verschillende verpleegtechnische handelingen kunnen worden geoefend (zoals het plaatsen en vervangen van een stoma).

Om het contact met werkelijke zorgvragers te oefenen maken de meeste scholen gebruik van projecten. In samenwerking met een woonzorgcentrum in de buurt gaan leerlingen bijvoorbeeld wandelen met zorgvragers en daarna gezamenlijk pannenkoeken eten op school. Of er wordt bijvoorbeeld een speurtocht uitgezet in een wijk met veel oudere bewoners. Leerlingen moeten aanbellen bij verschillende bewoners in de wijk die deelnemen aan de speurtocht en gaan met hen in gesprek over hun verleden.

Een deel van de scholen maakt ook met enige regelmaat uitstapjes naar zorgethisch lab deSpiegeling of naar Kwartier Z. Bij deSpiegeling ervaren leerling hoe het is om zorgvrager te zijn. Zij worden dan zelf verzorgd door gepensioneerde verzorgenden. Ook zijn daar materialen beschikbaar om te ervaren hoe het is om een bepaalde aandoening te hebben (bijvoorbeeld een halfzijdige verlamming).

Bij Kwartier Z is een waarheidsgetrouw seniorenappartement nagebouwd. Het appartement bestaat uit twee verdiepingen en alles in het

appartement werkt. De wasmachine kan bijvoorbeeld echt gebruikt worden, net als de badkamer. Scholen bepalen zelf op welke manier ze hun leerlingen laten leren in het appartement, bijvoorbeeld door gebruik te maken van casussen. Naast het senioren appartement heeft Kwartier Z een multifunctionele praktijkruimte, waar handelingen geoefend kunnen worden.

Leerlingen lopen stage bij woonzorgcentra en thuiszorgorganisaties, zoveel mogelijk in de directe omgeving van de school. Iedere school haar eigen netwerk aan stagebedrijven. Doordat sommige instellingen samenwerken met veel verschillende scholen, wisselt het soms per jaar of er wel of geen leerlingen geplaatst kunnen worden. Het werven van stageplaatsen voor leerlingen verloopt gemakkelijker in de bejaardenzorg dan in de thuiszorg. Om dit laatste beter te stroomlijnen wordt dit nu deels centraal geregeld. Ten behoeve van stage in de thuiszorg zijn scholen soms genoodzaakt om leerlingen breder weg te zetten, bijvoorbeeld in het ziekenhuis.

Tijdens hun stage draaien leerlingen vanaf het eerste moment mee in de uitvoering van het werk. Leerlingen maken deel uit van een team en voeren dezelfde taken uit als hun collega's op de werkvloer. In de woonzorgcentra omvat dit met name verzorgende taken en het ondersteunen bij activiteiten. In de thuiszorg

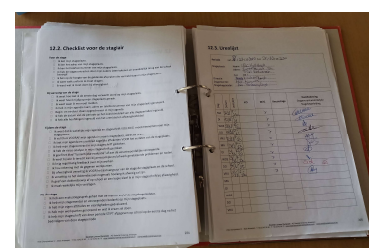

ondersteunen leerlingen vooral bij huishoudelijke activiteiten. Daarnaast is communiceren en contact maken met bewoners een vaardigheid die leerlingen pas echt in de praktijk leren. De mentor van de stage-instelling is meestal ook de begeleider op de werkvloer of die regelt met welke collega de leerling die dag meeloopt.

De vormgeving van een stagetraject verschilt per school, net als een deel van de uit te voeren opdrachten. De stagebegeleider vanuit de school ondersteunt de leerling hierbij, doordat zij contact heeft met de leerlingen op de werkplek. Dit kan in de vorm van een bezoek of doordat de stagebegeleider meewerkt op de werkvloer. De leerling en de stagebegeleider van school krijgen dan een aantal zorgvragers toegewezen, die zij gezamenlijk verzorgen.

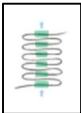
Leerlingen zorgen zelf dat ze in hun stagemap bijhouden welke handelingen ze uitgevoerd hebben en dat hun uren afgetekend worden door de mentor van de stage instelling. Daarnaast werken leerlingen aan opdrachten om bijvoorbeeld de organisatiestructuur van de stageplaats beter te leren kennen of activiteiten voor zorgvragers te organiseren, zoals een bingo. De stagebegeleider zorgt dat leerlingen weten welk type opdrachten ze uit moeten voeren naast het meedraaien in de reguliere zorg.

De ervaringen en indrukken, die leerlingen op stage op doen, nemen ze mee naar school. De meeste scholen bespreken de ervaringen door leerlingen ernaar te vragen. Scholen merken dat leerlingen, die in woonzorgcentra stagelopen, vaak ook al op stage doorpraten over wat ze tegen zijn gekomen. Bij leerlingen die in de thuiszorg stagelopen is dit minder tot niet het geval, omdat deze leerlingen na een paar dagen inwerken zelfstandig aan het werk zijn. Op initiatief van de leerlingen wordt er op verschillende scholen extra aandacht besteed aan handelingen, die zij in de praktijk lastig vinden. De meeste scholen zetten peerfeedback in tijdens het oefenen van handelingen op school.

De leeromgeving bezien vanuit vijf ontwerp perspectieven²

	Beschrijving van de waarnemingen
<p data-bbox="209 949 359 1055">Beroepsinhoudelijk ontwerp</p> <p data-bbox="204 1234 363 1256"><i>Welk(e) inhoud?</i></p>	<p data-bbox="392 772 1362 1059">De opbouw van het onderwijs wordt gestuurd door het leerplan dat is opgesteld door de koepel waar de school onder valt. De leerplannen van de verschillende koepels komen sterk overeen; allen zijn gebaseerd op dezelfde beroepskwalificatie. Op basis van het leerplan maken scholen zelf lijsten waarop precies staat welke uitvoerende werktaken de leerlingen onder de knie moeten krijgen. Deze taken hebben betrekking op het complete spectrum van het werk als zorgkundige. Voorbeelden zijn 'Helpen bij het aan- en uitkleden' en 'Mobiliseren en positioneren'. Vaak worden deze taken onderverdeeld in deeltaken. Onder laatstgenoemde valt bijvoorbeeld 'Voorkomen van drukletsels en doorligwonden' en 'Begeleiden bij transport (binnen en buiten)'.</p> <p data-bbox="392 1099 1374 1218">Het aanleren van deze uitvoerende werktaken staat centraal in het programma op de scholen. Leerkrachten kiezen zelf op welke manier zij leerlingen deze taken aanleren en in hoeverre de in de beroepskwalificatie genoemde theorie aangeboden wordt. Leerlingen oefenen de taken voornamelijk op elkaar en/of op oefenpoppen.</p> <p data-bbox="392 1227 1362 1319">Tijdens de stage worden leerlingen geacht de taken uit te voeren zoals daar op die werkplek gebruikelijk is. Snelheid is daarbij een belangrijke factor. De uitvoering verschilt daardoor regelmatig van de manier waarop het op school aangeleerd is.</p> <p data-bbox="392 1359 1385 1610">Sommige scholen werken met blokstages, andere met lintstages. Leerlingen die in woonzorgcentra (WZC) stagelopen zijn vooral bezig met verzorgende taken, leerlingen met een stage in de thuiszorg meer met huishoudelijke taken. Welke verantwoordelijkheid leerlingen krijgen, wordt bepaald door de school. Iedere school hanteert een (eigen) groeilijn ten aanzien van de verantwoordelijkheid die leerlingen tijdens hun stage krijgen. In het 5^e jaar ligt bij de meeste scholen de nadruk op de gezonde zorgvrager en in het 6^e jaar op eenvoudige ziektebeelden. In het 7^e jaar komen er, afhankelijk van de stage, specifieke ziektebeelden/aandoeningen bij.</p> <p data-bbox="392 1650 1353 1771">De eindbeoordeling per leerjaar gebeurt via een Geïntegreerde Proeve (GIP). Deze geeft iedere school zelf inhoud en vorm. Op hoofdlijnen komen deze GIP's overeen. Wat alle GIP's als overeenkomst hebben is dat leerlingen tijdens de GIP de verschillende uitvoerende werktaken en/of kennis geïntegreerd moeten demonstreren.</p> <p data-bbox="392 1812 1353 1964">Naast de beroepsgerichte vakken volgen leerlingen de algemene vakken Nederlands, Wiskunde, Aardrijkskunde, Biologie en Geschiedenis in een zogenaamd 'blok' Project Algemene Vakken (PAV). Op sommige scholen proberen de leerkrachten PAV een link te leggen met de beroepspraktijk, bijvoorbeeld budget voor activiteiten, rekenen met calorieën met betrekking tot diëten van ouderen, etc. Ook krijgen alle leerlingen Frans.</p>

² Zie bijlage 2 voor verklaring van de vijf perspectieven.

	Beschrijving van de waarnemingen
<p data-bbox="225 264 343 331">Sociaal ontwerp</p> <p data-bbox="204 456 363 566"><i>Welke actoren, hoeveel, welke rollen nemen zij in?</i></p>	<p data-bbox="391 232 1385 421">Leerlingen worden in de lessen op school voornamelijk aangesproken op hun actieve rol in het oefenen van uitvoerende werktaken. In veel gevallen is de leerkracht beschikbaar om uitleg of een demonstratie te geven. Het verschilt per leerkracht of er een opbouw gehanteerd wordt in voordoen en nadoen of dat er meer sprake is van zelf ontdekkend leren. Wanneer leerlingen op elkaar oefenen of samen oefenen op een oefenpop, vervullen de leerlingen de rol van feedbackgever naar elkaar.</p> <p data-bbox="391 461 1374 551">Veel scholen werken met enige regelmaat met projecten, waarbij de doelgroep naar binnen wordt gehaald. Simulanten of 'echte' ouders vervullen de rol van zorgvrager met wie de leerlingen met name hun interactievaardigheden kunnen oefenen.</p> <p data-bbox="391 591 1385 779">Leerkrachten van de beroepsgerichte vakken vervullen naast hun rol op school vaak ook de rol van stagebegeleider. Wanneer leerlingen op stage zijn, heeft de stagebegeleider iedere week contact met de leerling. Tijdens blokstages in WZC's door op bezoek te komen en/of door één of meerdere keren samen met de leerling te werken op de afdeling. Bij lintstages en bij stages in de thuiszorg worden bezoeken op locatie afgewisseld met telefonische of online contactmomenten.</p> <p data-bbox="391 786 1390 974">De stagebegeleider stemt met de leerling (en indien nodig de mentor van de stage) af aan welke taken en extra opdrachten de leerling werkt. De leerling moet zelf sturen dat alle vaardigheden uit het leerplan ook in praktijk geoefend worden. De leerling krijgt de regie om zelf feedback te verzamelen en wordt verantwoordelijk gesteld voor eigen ontwikkeling in de praktijk. Indien een leerling hier moeite mee heeft, ondersteunt de stagebegeleider van school hierbij.</p> <p data-bbox="391 981 1385 1070">Sommige scholen laten stagebegeleiders met enige regelmaat met een leerling mee werken op de stage. Op de meeste stagebedrijven mag dit mits de stagebegeleider een verpleegkundig of verzorgende diploma heeft. Bij veel leerkrachten is dit het geval.</p> <p data-bbox="391 1077 1385 1167">Niet alle leerkrachten voeren ook stagebegeleiding uit. Of ervaringen, die stagebegeleiders op de werkvloer opdoen, worden gedeeld met leerkrachten die niet in de praktijk werken berust op toeval.</p> <p data-bbox="391 1207 1390 1559">Vanuit de stage-instelling wordt de leerling begeleidt door een zorgkundige van de afdeling. Deze vervult de rol van mentor. Mentoren geven zelf invulling aan hun rol. Zij nemen de leerling onder hun hoede, bijvoorbeeld door samen te werken of ervoor te zorgen dat de leerling met een collega mee loopt. Zij zien erop toe dat de uitvoerende taken, die een leerling toegewezen krijgt, overeenkomen met de eisen van de school. De meeste scholen laten de 5^e jaars vooral onder toezicht werken. In het 6^e jaar mogen leerlingen zelfstandiger werken, waarbij de begeleider op afstand beschikbaar is. In het 7^e jaar worden leerlingen geacht vooral zelfstandig te kunnen werken. Bij stages in de thuiszorg betekent zelfstandig werken dat er altijd een collega op telefonische afroep beschikbaar om bij te springen waar nodig. In een WZC zijn er altijd collega's op de afdeling aanwezig.</p> <p data-bbox="391 1565 1374 1655">Ook zorgt de mentor ervoor dat de leerling met regelmaat feedback krijgt wat betreft het functioneren. Indien er op het stagebedrijf GIP's uitgevoerd worden, is vaak de praktijkbegeleider/mentor samen met een leerkracht van school beoordelaar.</p>

	Beschrijving van de waarnemingen
<p>Ruimtelijk ontwerp</p> <p><i>Welke fysieke locaties, digitale ruimtes?</i></p>	<p>De meeste scholen hebben de opleiding tot zorgkundige in een aparte vleugel van hun gebouw gehuisvest. Daar beschikt de opleiding over praktijklokalen (vaak met aangrenzend theoriegedeelte) en een aantal theorielokalen.</p> <p>Afhankelijk van de beschikbare ruimte lopen praktijk- en theorieluimtes meer of minder in elkaar over. Ook bepaalt grootte van het gebouw of er aparte ruimtes zijn voor praktijk Kindzorg en praktijk Ouderenzorg.</p> <p>Naast de praktijkruimtes op school maken sommige scholen gebruik van zorghethisch lab deSpiegeling van de verpleegschool Hivset uit Turnhout. Ook maken sommige scholen gebruik van Kwartier Z van het Gouverneur Kinsbergencentrum in Antwerpen.</p> <p>Stages vinden plaats in een woonzorgcentrum (WZC) of in de thuiszorg. De meeste WZC's zijn vergelijkbaar qua inrichting en manier van werken. Binnen de thuiszorg verschilt het sterk wie de zorgvrager is en hoe de thuissituatie van die persoon eruitziet.</p> <p>Naast stageplek wordt er regelmatig gebruik gemaakt van WZC's in de nabije omgeving van de school voor het uitvoeren van projecten. Afhankelijk van de projecten van de scholen wordt daarnaast ook gebruik gemaakt van bijvoorbeeld woningen van oudere bewoners in de wijk, de thuiszorgwinkel, Regionaal Technologisch Centrum Antwerpen, de REVA beurs voor hulpmiddelen etc.</p>

	Beschrijving van de waarnemingen
<p>Instrumenteel ontwerp</p> <p><i>Welke artefacten?</i></p>	<p>Leerkrachten ontwikkelen het ondersteunend lesmateriaal in de meeste gevallen zelf. Ook in de praktijklessen gebruiken leerkrachten veelal zelf ontwikkelde observatie-/evaluatiefomulieren om leerlingen onderling feedback te laten geven op elkaar. Of dit soort eigen materiaal binnen de school onderling gedeeld wordt, verschilt sterk per school en is vaak persoonsafhankelijk.</p> <p>Iedere school hanteert een eigen opzet van formulieren, die leerlingen tijdens hun stage moeten gebruiken. In alle gevallen is er sprake van een takenlijst, een urenlijst en formulieren om feedback te vragen. Sommige stagebedrijven gebruiken (ook) eigen formulieren om de leerling feedback te geven. Bijvoorbeeld omdat de school geen feedbackformulieren hanteert. Of om eerst meerdere collega's feedback te vragen, waarna de mentor een overkoepelend beeld invult op het formulier van de school.</p> <p>Tijdens de stage maken leerlingen gebruik van alle materialen en middelen die op stage gebruikt worden. Wat betreft de materialen en middelen die leerlingen in de praktijkruimtes op school tot hun beschikking hebben, zijn sommige scholen ruim geoutilleerd, anderen hebben wat verouderd materiaal. Scholen zijn zelf verantwoordelijk voor de inkoop van materialen en producten.</p> <p>In de meeste gevallen dragen de leerlingen tijdens hun stage het school(praktijk)uniform. Op sommige scholen dragen leerlingen deze kleding ook tijdens praktijklessen op school. In de meeste gevallen dragen de leerlingen op school hun eigen kleding of het (reguliere) schooluniform.</p>

	Beschrijving van de waarnemingen
<p>Temporeel ontwerp</p> <p><i>Welke rol speelt tijd?</i></p>	<p>Leerlingen doorlopen het 5^e, het 6^e en het 7^e jaar in een vooraf vastgesteld tempo. Indien een leerling niet voldoende vooruitgang geboekt heeft, kan de leerling doubleren. Versnellen gebeurt in de praktijk zo goed als nooit. Wanneer leerlingen een onderdeel al beheersen of sneller klaar zijn dan de rest van de klas, worden aanvullende/verdiepende opdrachten aangeboden of kan de leerling extra oefenen op andere onderdelen. Leerlingen kunnen na het 6^e jaar gaan werken, doorstromen naar het 7^e jaar Zorgkundige, doorstromen naar een andere specialisatie of doorstromen naar een hogeschool (bijvoorbeeld de opleiding verpleegkunde).</p> <p>Niet alle scholen, die in het 5^e en 6^e jaar de richting verzorging aanbieden, hebben een 7^e jaar tot Zorgkundige. De scholen die participeren in deze diagnose hebben wel allemaal een 7^e jaar. Het 5^e en het 6^e jaar wordt in voltijd aangeboden. Het 7^e jaar kunnen leerlingen kiezen tussen regulier of dual. De opleidingen Verzorgende en Zorgkundige worden ook als volwassenonderwijs aangeboden. Dit aanbod wordt uitgevoerd door andere scholen dan de scholen voor secundair onderwijs.</p> <p>Sommige scholen werken met lintstages, andere scholen werken met blokstages. In het 5^e en het 6^e jaar worden de stage-uren verdeeld tussen stages in de kindzorg en stages in de ouderenzorg. In het 7^e jaar hebben leerlingen gekozen voor een richting.</p> <p>De school bepaalt welke type diensten op stage gedraaid mogen worden. Dit verschilt vaak per leerjaar. Alle leerlingen draaien in ieder geval de ochtenddienst tot aan de middag. Sommige 6^e jaars mogen ook af en toe avonddiensten draaien. In het 7^e jaar hoort dit bij het reguliere takenpakket.</p> <p>De meeste scholen met blokstages werken met terugkomdagen. Op deze dagen staat reflectie centraal. Dit vinden scholen vooral ook voor stages in de thuiszorg van belang, omdat hier geen stagebegeleiding vanuit de school kan plaatsvinden. Daarbij oefenen leerlingen op deze dag aspecten waar zij in de praktijk tegenaan lopen.</p> <p>Sommige scholen roosteren de beroepsgerichte vakken geclusterd op hele dagen. Daardoor hebben ze meer vrijheid om projectmatig te werken en uitstappen buiten de school te ondernemen zonder daarmee in het vaarwater te zitten van de algemene vakken.</p>

III. Context van deze leeromgeving

Beroepsonderwijs staat midden in de samenleving, dus iedere leeromgeving is ingebed in de wereld er omheen. In dit hoofdstuk schetsen we de context waarin de opleiding tot Zorgkundige binnen de provincie Antwerpen zich afspeelt, en welke vraagstukken er spelen.

Interne context

De opleiding tot Zorgkundige maakt onderdeel uit van het beroepssecundair onderwijs (BSO) in België. De provincie Antwerpen kent een kleine 50-tal scholen voor beroepssecundair onderwijs (BSO) waar de richting Verzorgende gekozen kan worden. De meeste scholen bieden de specialisatie Zorgkundige/Thuis- en bejaardenzorg aan. In de uitvoering van deze diagnose heeft een vertegenwoordiging van scholen geparticipeerd. We beschrijven welk beeld wij in zijn algemeenheid hebben gekregen van de interne context van deze scholen tezamen.

Iedere school voor secundair onderwijs kent een directeur en een aantal coördinatoren. Vaak heeft een coördinator meerdere domeinen (beroepsrichtingen) onder zich. Doordat er een groot verschil is in schaalgrootte tussen scholen, verschilt ook de grootte van het team leerkrachten dat beroepsgerichte vakken geeft per school. Gemiddeld zijn dit 2 tot 5 leerkrachten per school. Bij één school die participeert in deze diagnose geeft 1 leerkracht alle beroepsgerichte vakken.

Leerkrachten zijn vrij in het kiezen van zowel de inhoud van hun lessen, als de manier waarop zij invulling geven aan hun lessen. Zij worden hier zo nu en dan in ondersteund door de pedagogisch begeleider vanuit de koepel. De meeste leerkrachten kiezen voor een vorm waarin de nadruk ligt op het aanleren van uitvoerende werktaken.

Ieder leerkracht bepaalt gedurende de loop van het schooljaar zelf op welke manier leerlingen tussentijds gemonitord worden. De enige verplichting die vanuit de school wordt opgelegd is dat aan het einde van een schooljaar middels een geïntegreerde proef (GIP) aangetoond moet worden dat de leerlingen op het gewenste niveau functioneren. Leerkrachten ervaren veel vrijheid en voelen zich verantwoordelijk voor de inhoud van de opleiding die zij aanbieden.

Leerkrachten die beroepsgerichte vakken gegeven hebben een achtergrond in voornamelijk verpleging, huishoudkunde of omgangskunde. Leerkrachten die ook zelf als verzorgende of verpleegkundige hebben gewerkt, behouden de bevoegdheid om in dit vakgebied (mee) te blijven werken. Stagebegeleiding wordt op alle scholen uitgevoerd door de leerkrachten van de beroepsgerichte vakken. Hoeveel uren stagebegeleiding er beschikbaar gesteld wordt bepaalt het management van de school. Vaak is dit beleid dat voor alle uitstroomrichtingen van de school geldt.

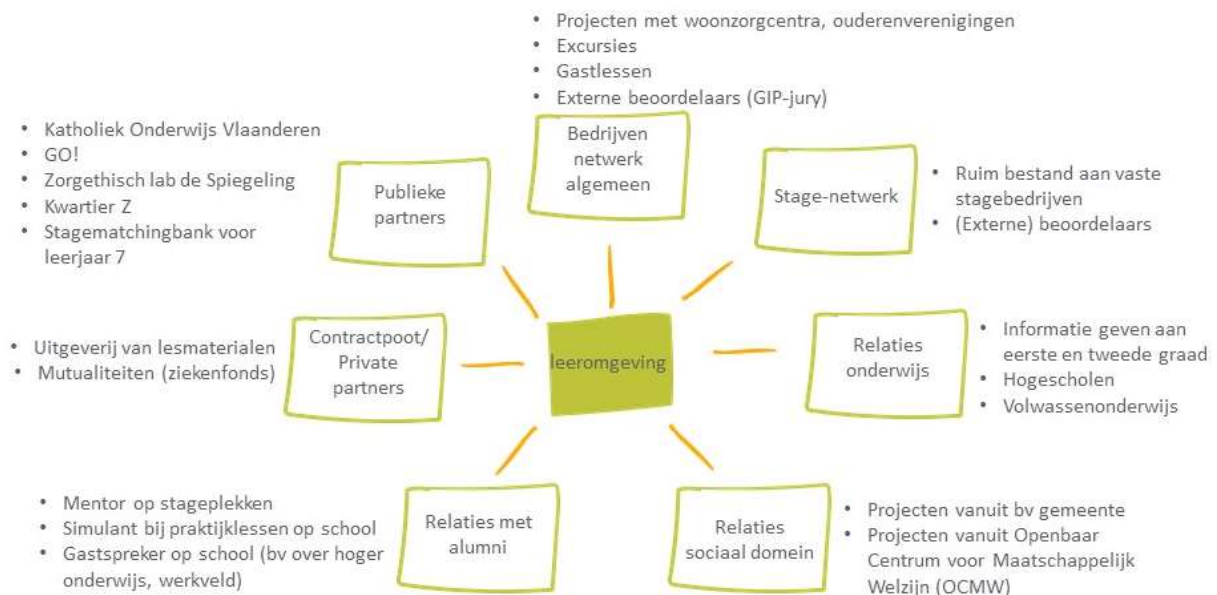
De algemene vakken die leerlingen moeten volgen worden gegeven door leerkrachten die deze vakken ook aan leerlingen van andere beroepsrichtingen geven. Het verschilt per leerkracht in hoeverre er binnen de invulling van deze vakken wel of geen verbinding gezocht wordt met de beroepsrichting waarvoor wordt opgeleid.

Het secundair onderwijs is sinds september 2019 bezig met een zogenoemde modernisering van het onderwijs. Onderdeel van de modernisering is het werken met nieuwe eindtermen. De huidige eindtermen zijn opgesteld in 1997 en worden momenteel vernieuwd. Het doel: minder eindtermen, maar duidelijker en meer up-to-date. Vanaf schooljaar '19-'20 is het 1e jaar aangepast, in '20-'21 het 2e jaar en zo verder. Zo wordt ervoor gezorgd dat leerlingen niet plots van het ene systeem in het andere komen in het midden van hun schoolcarrière. Concreet betekent dit dat de leerkrachten die participeren in deze diagnose vanaf schooljaar '23-'24 te maken krijgen met de modernisering van het 5e jaar.

De nieuwe opzet van de beroepskwalificatie wordt momenteel voorgelegd aan scholen. Leerkrachten die participeren in deze diagnose geven aan dat wat ze hiervan gezien hebben, hen zorgen baart; de beroepsgerichte component lijkt voor het 5^e en het 6^e jaar erg uitgedaald. Ze zijn bang dat ze straks alleen nog maar in het 7^e jaar kunnen zorgen dat leerlingen klaargestoomd worden voor het echte werk.

Externe context

Iedere school staat in verbinding met externe partijen. De aard van deze verbindingen zegt iets over de betrokkenheid van deze partijen bij de leeromgeving. In onderstaand plaatje staan de betrokken partijen bij de opleiding tot Verzorgende/Zorgkundige van de participerende scholen.

Scholen beschikken over een groot netwerk aan stagebedrijven. Veel scholen vissen in dezelfde vijver, waardoor stagebedrijven soms keuzes maken: deze periode wel met die school en niet met een andere school. Het komt daardoor regelmatig voor dat scholen tijdelijk op zoek moeten naar stagebedrijven waar ze nog niet vaker mee samengewerkt hebben.

Stages in de Thuiszorg zijn lastiger te vinden dan stages in woonzorgcentra. Om het aantal stageplekken in de Thuiszorg voor het 7^e jaar gelijkmatiger te verdelen is er een stagematchingsbank opgericht. Doelstelling is dat alle scholen een evenredig aantal plaatsen ter beschikking krijgt. Voor scholen die moeite hadden om dit zelf te regelen werkt dit positief; zij kunnen meer leerlingen een geschikte stageplaats bieden. Voor scholen die nooit moeite hadden met het systeem werkt het iets in het nadeel, omdat zij nu soms achter het net vissen. Doordat de contacten van de scholen met de stagebedrijven goed zijn, lukt het hen goed om gezamenlijk projecten op te zetten. Ook gastlessen en excursies worden veelvuldig gezamenlijk georganiseerd. Doordat de opleiding direct verband houdt met het sociaal domein, komen er ook regelmatig projecten voorbij met gemeentes en het OCMW. Deze aanvragen bereiken alleen niet altijd de juiste afdeling binnen een school.

Onderlinge uitwisseling tussen scholen voor secundair onderwijs vindt niet of nauwelijks plaats. Er is sprake van sterke verzuiling tussen de koepels: katholiek en openbaar. Naast deze twee koepels, is er ook sprake van verschillende 'netten' binnen het openbaar onderwijs³. Binnen sommige koepels en/of netten is er iets meer sprake van onderling contact, bijvoorbeeld tussen de verschillende katholieke scholen. Dit lijkt gestuurd/geïnitieerd te worden door de pedagogische begeleidingsdienst van de koepel.

In het secundair volwassenonderwijs worden volwassenen opgeleid tot hetzelfde certificaat als binnen het reguliere secundair onderwijs. De meeste van deze scholen hebben een eigen schoolgebouw, en een eigen leerkrachtenteam. Er is geen samenwerking met het reguliere secundair onderwijs.

Het zorgethisch lab deSpiegeling is een reeds lang bestaand onderdeel binnen de opleidingen voor de zorg. Veel scholen maken daar naar tevredenheid één of meerdere keren per jaar gebruik van. Kwartier Z is een relatief nieuw initiatief. Het lukt hen naar eigen zeggen nog niet goed genoeg om zichzelf 'zichtbaar' te maken, waardoor nog maar relatief weinig scholen gebruik maken van Kwartier Z.

³ zie ook bijlage 1 Onderwijs in Vlaanderen en Nederland

IV. Hoe zien we het ontwerp werken?

In dit deel geven we weer hoe de direct betrokkenen bij de leeromgeving het huidige ontwerp ervaren. We beschrijven het leerlingperspectief, het werkveldperspectief en het leerkrachtperspectief.

Hoe zien we het ontwerp werken door de ogen van leerlingen?

Om te weten hoe het ontwerp werkt door de ogen van leerlingen, werkten we in deze diagnose samen met leerlingen van uit het 6^e en 7^e jaar voor de opleiding tot Zorgkundige op de scholen kOsh Herentals, avAnt Jacob Jordaens en GO! Het Spoor Mol. Ze lieten ons door hun ogen zien hoe hun leeromgeving eruitziet, wat zij leren en wat de leeromgeving voor hen betekent. Op elke school spraken we de leerlingen twee keer 45-60 minuten. Tussen het eerste en tweede gesprek zat telkens een week. Door deze pauze tussen de gesprekken konden leerlingen reflecteren op het eerste gesprek voor het tweede gesprek startte.

We zoomden met hen in op **wat** zij leren, **wanneer** zij leren, **waar** zij leren, **hoe** zij leren en **met wie** en **van wie** zij leren op de opleiding. De gesprekken leverden een rijke opbrengst op. In dit deel geven we de rode draad weer van dat wat leerlingen vertelden en ophaalden in deze diagnose.

Zorgzaam en verantwoordelijk

Leerlingen zien op de opleiding veel dezelfde types en herkennen veel van zichzelf bij anderen. Ze vinden zichzelf vooral zorgzaam, rustig, vriendelijk, behulpzaam en sociaal. Leerlingen zeggen veel geduld te hebben, empathisch te zijn en respectvol en collegiaal met elkaar om te gaan. Volgens leerlingen is iedereen gemotiveerd om de opleiding te halen en in de zorg te werken.

“Mijn hart ligt bij het zorgen voor mensen.”

“Sommige ouderen die zeggen ook dat ze het jammer vinden dat je stage is afgelopen en dat je weggaat. Dat geeft het gevoel dat je echt iets betekent voor die mensen.”

Veel leerlingen kiezen de opleiding om ‘iets’ in de zorg te doen. Het werk waar je voor wordt opgeleid doe je met een bepaalde bedoeling, leggen leerlingen uit. Je wilt mensen helpen en zorgen voor een ander. Een aantal leerlingen vertelt in de gesprekken nu ook zorgtaken te hebben voor een familielid, vriend of kennis. Veel leerlingen weten al van jongs af aan dat ze in de zorg willen werken en verwachten dit te blijven doen in hun leven. Ze vinden het fijn om voor iemand te zorgen en betekenisvol werk te kunnen doen.

Leerlingen kijken positief naar de opleiding. Ze typeren de opleiding als persoonlijk en betrokken. In de klas hangt een gezellige en, zo omschrijven leerlingen het, collegiale sfeer. De betrokkenheid van leerkrachten bij de opleiding is volgens leerlingen zeer groot. Leerlingen waarderen het kleinschalige, persoonlijke karakter van de opleiding. Op stage werken veel leerlingen alleen en ben je veel op jezelf aangewezen als er iets is. Op school is dit anders; daar is altijd iemand (je leerkracht, klasgenoten of klastitularis) als je je niet goed voelt of een vraag hebt.

Kennis en vaardigheden in de zorg

Op school word je volgens leerlingen goed voorbereid op de beroepspraktijk. Het brede karakter van de opleiding vinden leerlingen erg fijn. Zo leren ze veel verschillende vaardigheden en doen ze kennis op over bijvoorbeeld medicatie en ziektebeelden. Je leert dat wat je nodig hebt op school en op je stage. Leerlingen konden in de gesprekken goed benoemen wat ze op de opleiding leren. Ze leren op school over verschillende zorg- en huishoudelijke taken. Vakken die zij bijvoorbeeld krijgen zijn integrale zorg, expressie (muziek, knutselen en dansen), huishoudkunde, medicatie, Frans, rekenen en godsdienst. Godsdienst en expressie komt in de gesprekken naar voren als vakken die los staan van het beroep. Leerlingen vinden de vakken erg belangrijk. Je leert iets wat je goed kunt gebruiken in je werk; open staan voor andere perspectieven en creativiteit.

“Wij zorgen ervoor dat de mensen op tijd hun ontbijt krijgen en een gesprek krijgen.”

“Je moet op een bepaalde manier doeken vouwen, maar dat kan toch op veel manieren goed zijn?”

Op school krijgen leerlingen huishoudkunde. Ze leren hier bijvoorbeeld koken, planten verzorgen, strijken, vouwen van kleren, maar ook schoonmaken. De juiste manier om dat te doen wordt geleerd. Leerlingen zeggen hierover dat er in hun ogen niet altijd één manier is, maar dat het soms ook op een andere, hun manier, zou kunnen en dat net zo goed kan zijn.

Ook sociale vaardigheden zien leerlingen als iets wat zij heel waardevol vinden om te leren op school. Hier is relatief weinig tijd voor vinden ze. Op de stage komen leerlingen ook lastige situaties tegen die je wilt oefenen op school. Ze denken aan agressiviteit en ongepast gedrag, maar ook aan stiltes. Ze willen hiervoor

“Ik ben geen acteur. Het is echt moeilijk je in te leven in iemand die suïcidaal is of in een zorgkundige die zo iemand wil kalmeren.”

graag meer oefenen op school; niet alleen op poppen, maar ook met elkaar, leerkrachten en mogelijk ook met acteurs suggereren leerlingen. Onderling sociale situaties oefenen is niet altijd makkelijk. Het oefenen op poppen of met elkaar nemen leerlingen niet altijd serieus. Ze zeggen het lastig te vinden zich in situaties in te leven.

“Bijvoorbeeld sommige mensen hebben het moeilijk met hun ziekte en je leert hoe je hiermee om moet gaan.”

Het niveau van de opleiding wordt ‘niet echt moeilijk’ genoemd. Ze ervaren iedere jaar als een stap waarin zij groeien in het werk. De overstap van de vierde naar de vijfde is erg groot. In de vierde hadden ze geen stages en verslagen en in de vijfde komt dat er wel bij. Er wordt wel op geoefend geven de leerlingen aan, maar alsnog vinden ze de stap groot. In de vijfde leer je volgens de leerlingen vooral hoe je moet wassen en hoe je moet omgaan met mensen. In het zesde jaar krijg je steeds meer verantwoordelijkheden en leer je de breedte van het vakgebied beter kennen. Het zevende jaar is weer een flinke stap hoger volgens leerlingen. Je leert dan meer over medicijnen, wat veel leerlingen erg uitdagend vinden. In het zevende jaar word je volgens hen gezien als een ‘rolmodel’ en moet je het allemaal goed doen. In het zevende jaar word je ook als collega gezien op het werk en niet als leerling, zeggen ze. Dat is leuk en geeft je het gevoel dat je goed bezig bent. Tegelijk legt dit bij leerlingen een druk op dat je het allemaal goed moet doen. Op stage moet je verantwoordelijkheid nemen maar op school wordt er soms te veel verwacht, leggen leerlingen uit. Ze snappen dat er verwachtingen zijn omdat ze volgend jaar in het zorgveld terecht komen, maar soms geeft het druk en stress dat je het allemaal moet weten. Ze zitten, zeggen leerlingen, immers ook nog op school om te leren.

“Dat weet je toch wel?” “Hoe lang zit je hier al?” “Je moet dat toch wel kunnen?”, horen we echt wel vaak in het zevende.’

Leren door te oefenen

Leerlingen leren op school en op hun stage. Deze combinatie is belangrijk voor leerlingen. Je leert de theorie op school en oefent met casussen. In de stage leer je dan hoe het echt is, vertellen ze. Al het materiaal dat je nodig hebt is in het praktijklokaal te vinden. Van een kast vol materialen om te wassen, tot een tillift, een

“Kwartier Z heeft bijvoorbeeld net een echt appartement. Behalve de ouderen zelf dan. Dat zou helemaal echt zijn, maar verder ziet het er echt uit!”

badkamer met materialen om mensen te verzorgen en allerlei spullen om huishoudelijke taken te doen. Maar ook verschillende medicatie en medisch materiaal, zoals bijvoorbeeld een EHBO-tas en een bloeddrukmeter, ontbreken niet. De praktijkruimte ziet er volgens leerlingen niet op alle scholen ‘echt’ uit. Hoe meer het eruit ziet als de echte wereld, hoe echter het voor hen voelt en hoe meer zij zeggen te leren.

Op school leer je via casussen situaties kennen. Dit maakt leerlingen zekerder over wat zij kennen en kunnen, maar is niet vergelijkbaar met het echte werk. Je leert veel op stage, omdat je dan in situaties komt die je op school hebt kunnen oefenen. Van het ‘echte werk’ zeggen leerlingen meer te leren. Je komt dan letterlijk in die situaties terecht. Door ervaring leer je dat elke persoon zijn eigen gewoontes heeft en dat je niet iedereen hetzelfde moet behandelen.

“Een pop is anders dan een echte oudere die je aankleedt of in een tillift zet. Een pop maakt nooit een onverwachte beweging.”

Veel oefenmomenten op school zijn prettig, omdat op school niet alles gelijk goed hoeft te gaan en op stage wel. Op stages doe je wat je geleerd hebt 'in het echt' en leer je steeds beter met verschillende mensen en situaties omgaan.

"Je kon voelen hoe zwaar het voor een oudere is om op te staan. Daar kan je dan rekening mee houden als je iemand uit bed probeert te tillen."

Het is belangrijk dat de simulaties en casussen op school helpen om je zo goed mogelijk in te leven in hoe een oudere zich voelt. Niet alleen weten wat je moet doen, maar ook hoe dat op ouderen overkomt. Op een van de scholen geven leerlingen het voorbeeld dat ze een 'ouderensimulatie' kregen om uit te proberen. Dit pak bestond uit verschillende onderdelen die je 'aan kon trekken'. Zodat je weet hoe ouderen zich voelen en ervaart hoe zij bewegen. Een voorbeeld waar zij veel van zeggen te leren; je kunt je beter verplaatsen in de mensen met wie je werkt.

Verantwoordelijkheidsgevoel

Leerlingen hebben een groot verantwoordelijkheidsgevoel en zeggen volwassener te zijn dan gemiddelde andere jongeren van hun leeftijd. Leerlingen stellen hoge eisen aan zichzelf en nemen hun werk tijdens de stage heel serieus. Ze zeggen zich verantwoordelijk te voelen voor werk dat ze doen met ouderen. De meeste leerlingen vinden het behoorlijk spannend als ze op stage gaan. Dit komt niet omdat zij denken de vaardigheid niet te beheersen of onvoldoende kennis te hebben, maar omdat zij dan in hun ogen geen fouten meer mogen maken. Je hebt op school geoefend, maar in het echt is het toch

"Mijn eerste stage was in een zorgcentrum en ik heb nog nooit iemand gewassen. En de eerste persoon waarbij ik dat moet, is dat een man. Dat is dan echt spannend. Dan is het fijn als je het samen doet."

anders. Op stage ben je alleen en op school heb je je klasgenoten nog, verklaren leerlingen. Het is belangrijk te leren om op stage hulp te kunnen vragen. Het is makkelijker om hulp aan een leerkracht te vragen dan aan een collega. Leerlingen voelen zich nu soms 'wat alleen gelaten' en zeggen niet altijd te weten aan wie ze hulp kunnen vragen en of daar tijd voor is. Op sommige stageplekken is er een gebrek aan personeel en weinig tijd om je iets te leren of mee te kijken. Het is belangrijk dan een leerkracht te kunnen vragen om je te helpen; bij de handeling of bij het vragen om hulp op je stage. Sommige leerlingen hebben het gevoel dat ze hun werk

"Het is moeilijk om dan geen aandacht te geven aan die mensen omdat je iedereen de beste zorg wilt geven."

beter kunnen doen dan ze nu doen. Ze vinden het moeilijk om op stage bijvoorbeeld geen aandacht te geven aan mensen die heel veel aandacht vragen, omdat ze bijvoorbeeld geen tijd hebben. Daarnaast hebben zij soms het gevoel dat ze 'gebruikt' worden om hun extra handen en niet omdat ze het heel goed zelf kunnen.

Nut en noodzaak

Volgens leerlingen kunnen sommige vakken en taken een stuk efficiënter. Leerlingen zeggen wel dat het in het zevende jaar 'veel werk' is om alles goed te doen. Je krijgt veel meer taken om uit te werken dan je gewend was; zowel op school als op je stage. Dit is niet erg zolang een taak zinvol is. Van veel taken zeggen leerlingen echter weinig te leren.

"Waarom moet we zoveel verslagen maken? Observatieverslagen, reflectieverslagen; wat leer je hiervan?"

Leerlingen horen te weinig waarom een taak gedaan moet worden.

Nut en noodzaak ontbreekt hierdoor nogal eens. Leerlingen hebben behoefte aan meer samenhang tussen de lessen en de taken, zodat duidelijker wordt wat je 'totaal' op de opleiding leert. Nu is dit per vak soms wel duidelijk, maar zeggen leerlingen dat het 'grotere plaatje' soms onduidelijk is.

Het maken van opdrachten zien leerlingen als 'iets wat moet', de praktijk op school en stage doen is iets wat zij naar eigen zeggen 'mogen doen', daar is het logisch waarom zij dit werk doen en dit maakt hen erg

"We hebben maar 4 uur per week praktijk. Terwijl we daar leren wat we nodig hebben."

gemotiveerd het beste uit zichzelf te halen en hard te werken. Als leerlingen een ding zouden veranderen op school, dan zouden dat meer praktijken en oefentijd op school. Hoe meer je oefent op school, hoe zekerder je je in je stage voelt. Ook leren leerlingen graag meer over

ziektebeelden en het toedienen van verschillende medicatie. Het verschilt per school hoeveel uren leerlingen praktijkuren hebben, maar in het algemeen is dit voor hen nu te weinig. Daarnaast vragen leerlingen om meer momenten voor het delen van ervaringen te delen uit de praktijk. De leerlingen zijn ook geïnteresseerd in elkaars ervaringen. Nu wordt hen wel naar ervaringen gevraagd, maar zeggen ze niet altijd te weten of hun ervaringen interessant zijn om te delen.

Leerlingen zouden jongeren die starten met de opleiding meegeven dat ze veel kunnen leren, maar dat je nooit alles kunt weten. In de praktijk is het anders; is dat niet zo op het zorgcentrum van je stage, dan is dan misschien wel in een revalidatiecentrum waar je na je opleiding werkt.

Gevolgen van COVID-19

In de gesprekken kwam ook de invloed van COVID-19 op het afgelopen jaar ter sprake. Voor leerlingen was dit geen gemakkelijke periode. Ze moesten veel thuis leren en misten de momenten om te oefenen in de praktijk

“Ik heb er stress van dat ik niet echt kan oefenen en dat je dan hoort of je het goed doet.”

en op school. Zo hebben ze dit jaar naar eigen zeggen niet zoveel verschillende ziektebeelden gezien en hebben minder of op een andere manier contact met ouderen gehad. Ze werkten minder met poppen en de meeste tijd op school brachten ze door in vast lokaal. Daarentegen werkten leerlingen meer taken zelfstandig uit. Het is lastig je te motiveren en het niet (voldoende) kunnen oefenen met materialen op school maakt

veel leerlingen onzeker. Ze hebben het gevoel dat de kwaliteit van lessen in deze tijd lager is dan voor COVID-19 en dat zij minder leerden.

In het zevende jaar gaan leerlingen ook op excursie. Een leerkracht vult de leerlingen aan dat ze dit jaar naar een palliatief centrum zouden gaan, maar dat dit niet door kon gaan door de pandemie. Leerlingen vragen nieuwsgierig door en horen dat ze zouden gaan zwemmen met dementerende ouderen. De leerlingen geven aan dat het heel leuk en leerzaam zou zijn geweest. Dit is anders dan de praktijk die je op school kunt oefenen, doordat je minder goed weet welke situaties kunnen ontstaan. Ze hebben het idee dat ze hierdoor nog beter met echte situaties in de praktijk kunnen oefenen en de doelgroep (ouderen) beter leren kennen.

“Sommige zorgvragers zijn onzeker en zwemmen zou mij zelfvertrouwen geven hoe ik hen kan helpen.”

Niet gewend om mee te praten

“Hoewel we hier alles kunnen zeggen, doe je het niet snel als ze het niet vragen.”

De gesprekken met leerlingen hebben uitgedaagd door de ogen van leerlingen te kijken en hun perspectief beter te leren kennen. Velen zeggen trots te zijn op de opleiding die zij doen en waren bereidwillig om actief deel te nemen aan de gesprekken die we met hen voerden. De leerlingen zeggen het niet gewend te zijn om hun mening over de

opleiding te geven. Naar eigen zeggen hebben de gesprekken hen bewuster gemaakt van wat zij doen op school, hoe zij dat doen en waarom zij dat doen. Ze zeggen na de gesprekken meer te beseffen dat het belangrijk is hun ervaringen te delen met leerkrachten en medeleerlingen.

“Ik merk nu dat ik niet de enige ben die dit heeft.”

Hoe zien we het ontwerp werken door de ogen van bedrijven?

Om beeld te krijgen bij het perspectief van betrokken bedrijven/instellingen hebben we met een vertegenwoordiger van een woonzorgcentrum gesproken: Iris Vinckevleugel van GZA Woonzorgcampus Hollebeek. Iris werkt als mentor voor alle leerlingen van GZA Hollebeek.

In verband met de covid-19 pandemie bleek het niet haalbaar om tijdens de periode van deze diagnose gesprekken met andere (stage)instellingen te voeren. Onderstaande is dus een beperkte beschrijving.

Samenwerking met de scholen

Bij GZA Hollebeek hebben afgelopen schooljaar ruim 80 leerlingen stage gelopen van ongeveer 15 tot 20 verschillende scholen. Dit zijn niet alleen leerlingen van de 3^e graad BSO, maar bijvoorbeeld ook uit het volwassenonderwijs.

Met de stagebegeleiders (leerkrachten van school) van de 3^e graads BSO leerlingen is doorgaans goed contact. Ook tijdens de verscherpte maatregelen in verband met de covid-19 pandemie bleven zij op locatie op bezoek komen. Ze mochten toen niet meer mee de afdeling op, maar hielden een gesprekje in de tuin. Op die manier zagen de stagebegeleiders de leerlingen toch nog steeds in de context van het werk, iets dat GZA Hollebeek erg van meerwaarde vindt. Het wordt als prettig ervaren dat stagebegeleiders van school de leerlingen begeleiden bij het invullen van de stagemap en bij het plannen en uitvoeren van opdrachten buiten het meedraaien op de afdeling.

“Omdat iedere school het nét weer even anders doet met die mappen enzo, vind ik het fijn dat ik daar geen bemoeienis mee heb.”

Bij GZA Hollebeek is het zo georganiseerd dat de mentor van de stage-instelling zoveel mogelijk zelf met de leerlingen werkt tijdens de ochtendzorg en de avondzorg en verdeelt bij welke andere collega's de leerlingen meelopen. Dit kan per dag verschillen. Bij GZA Hollebeek vinden niet alle collega's het leuk om leerlingen met zich mee te krijgen, omdat ze daardoor minder snel hun eigen werk kunnen uitvoeren. De mentor houdt hier zoveel als mogelijk rekening mee, maar vindt het ook goed dat leerlingen met zoveel mogelijk verschillende collega's samenwerken. Op die manier krijgt zij een breder beeld van het functioneren van de leerlingen. Deze mentor heeft zelf een evaluatieformulier opgesteld wat ze collega's, die met een leerling hebben samengewerkt, in laat vullen. Op basis van de verschillende meningen en ervaringen schrijft zij zelf uiteindelijk de tussenevaluatie en de eindevaluatie over de leerling aan de school.

“Mij persoonlijk levert het begeleiden van leerlingen zoveel voldoening op. Je gaat er zelf 'open' van, je gaat zelf nadenken over waarom je doet wat je doet.”

Sommige stagebegeleiders van school werken met regelmaat mee op de afdeling. Dit mag alleen wanneer de leerkracht ook zelf zorgkundige of verpleegkundige is. Dit wordt als prettig ervaren, omdat ze dan nét wat extra handen op de afdeling hebben. De collega's die niet zo graag met leerlingen samenwerken vinden het ook fijn, omdat zij die dag niet met de leerling hoeven te werken.

Tijdens het uitvoeren van de GIP in het 6e jaar moeten leerlingen van scholen waar GZA Hollebeek mee samenwerkt zelfstandig één of meerdere dagen een afdeling draaien. Wanneer de klas groot genoeg is, hoeft hier op die dagen geen personeel van GZA op gezet te worden. De mentor en de stagebegeleider zijn dan samen aanwezig om de leerlingen te observeren. De mentor ervaart dit als een leuk moment, omdat ze dan samen de tijd en de rust hebben om te kijken naar de leerlingen en met elkaar van gedachte kunnen wisselen. Tijdens de normale stagebezoeken is deze tijd er minder.

Niet alle stagebegeleiders zijn verpleegkundige. De mentor geeft aan het ook prettig te vinden om samen te werken met stagebegeleiders die zich meer met opvoedkunde bezighouden. Daar krijgt ze weer nieuwe inzichten van, bijvoorbeeld hoe je met bewoners om kan gaan.

Wat de mentor graag anders zou willen, is dat ze leerlingen voordat de stage begint al een keer op een rustig moment kan ontvangen. Om een rondleiding te geven, dingen te vertellen etc. Nu komen leerlingen op de eerste ochtend heel vroeg binnen en moeten ze gezamenlijk direct de zorg in om 7.00 uur. Dat voelt niet goed, geeft ze aan, omdat de leerlingen dan vaak de weg op de afdeling nog niet kennen. Ze zou het sowieso prettiger vinden wanneer leerlingen bijvoorbeeld al eens een halve dag meelopen, om een beetje een eerste indruk te krijgen van wat het eigenlijk is, werken in een woonzorgcentrum. Ze denkt dat de eerste dag dan minder 'heftig' is voor leerlingen, omdat ze al meer beeld hebben bij waar ze terecht komen.

Inhoud van de opleiding

De mentor is positief over zowel de opleiding als de leerlingen die stage komen lopen. De leerlingen zijn meestal beleefd en laten wil om te werken zien. Qua handelingen merken ze bij GZA Hollebeek voornamelijk dat leerlingen op school geleerd hebben om een zorgvrager te wassen. De rest moeten zij hen tijdens de stage leren. Bijvoorbeeld hoe je incontinentiemateriaal aanbrengt, hoe je een zorgvrager ondersteunt met eten etc.

“Misschien hebben ze dit wel gehad op school, maar in de praktijk, met de echte mensen, weten zij niet goed hoe ze dit aan moeten pakken.”

Wat betreft het uitvoeren van de zorg aan de zorgvragers werkt het voor alle leerlingen van de scholen waar GZA Hollebeek mee samenwerkt hetzelfde: leerlingen draaien mee in de manier van werken van dit GZA. Wat de leerlingen daarnaast moeten doen voor hun opleiding verschilt, zegt de mentor. Sommige scholen willen bijvoorbeeld dat de leerlingen ook activiteiten bedenken en uitvoeren met de bewoners, terwijl andere dat niet willen. Sommige scholen werken met bepaalde reflectieopdrachten, andere niet. Ook moeten leerlingen

“Ik vind het belangrijk dat een school verder kijkt dan alleen de directe zorgtaken. Omdat het werk zoveel meer inhoudt dan dat.”

van sommige scholen observatieopdrachten uitvoeren, en van andere scholen weer niet. De mentor denkt dat scholen onderling van elkaar zouden kunnen leren; wat zijn krachtige opdrachten, en wat minder? Ze denkt dat ze hier zelf ook best advies in zou kunnen geven, omdat zij er dagelijks mee werkt. Er is niet eerder gevraagd naar haar mening over dit soort dingen.

Iedere school werkt met een ander soort theoretische onderbouwing. Bijvoorbeeld het gebruik van preventiemethodes die gebruikt worden om het risico op decubitus (doorliggen) op te sporen. Sommige scholen gebruiken de Nortonschaal. In het opdrachtenboek van de leerlingen staat dan iets over de Nortonschaal, maar bij GZA gebruiken ze de Bradenschaal. Dan moet de mentor zorgen dat de opdracht een beetje ‘vertaald’ wordt, zodat de leerling er toch mee aan de slag kan. Bij scholen die wel met de Bradenschaal werken, heeft ze dat probleem niet, maar dan is er vaak wel iets anders dat niet aansluit. Ze geeft aan dat dit veel tijd kost.

De mentor merkt op dat leerlingen op stage ook echt nieuwe dingen leren die ze op school nooit doen, zoals bijvoorbeeld het gebruik van de tillift om zorgvragers in bad te doen. Een collega doet dit dan voor, de leerling kijkt mee en doet het daarna zelf. Tijdens de rondleiding, die de leerlingen en de mentor geven tijdens ons bezoek, vragen we of de leerlingen de tillift ook zelf wel eens ervaren hebben door er zelf in te gaan zitten? Dit blijkt niet het geval. Zowel de leerlingen als de mentor kijken zowel verbaasd als enthousiast. Ze hebben er nooit eerder aan gedacht dat dit zou kunnen/mogen. Ter plekke zegt de mentor ‘probeer het maar eens!’ Waarna de leerlingen die mogelijkheid met beide handen aangrijpen.

De rol van mentor

Bij GZA Hollebeek is het zo georganiseerd dat de mentor alleen de ochtendzorg meedraait op de vloer, de rest van de tijd is ze vrijgemaakt om leerlingen te begeleiden, planningen te maken, contact te onderhouden met de scholen etc. Hoe dit binnen andere locaties van GZA georganiseerd is, weet de mentor niet. Er is nooit onderling contact. Ook met andere instellingen is er geen contact.

“Mijn werk als mentor doe ik op de manier waarop ik denk dat het goed is. Ik vraag al lang binnen GZA om eens met mentoren van andere locaties van gedachte te wisselen. We kunnen vast leren van elkaar, en gebruik maken van hoe we dingen doen.”

GZA Hollebeek zou volgens deze mentor ‘bekend’ staan als ‘streng’ stage, omdat leerlingen niet zomaar hele hoge beoordelingen halen. De mentor vindt het belangrijk dat leerlingen, die het nog niet in de vingers hebben, dit tijdig horen. Als het (nog) niet goed genoeg is, dan moet je dat weten. Anders verandert er niets volgens haar. Daarbij vindt ze het erg belangrijk dat leerlingen ontdekken of dit werk echt bij hen past, en zo niet, wat dan wel. Dat heeft ze liever dan een beoordeling geven ‘om er weer vanaf te zijn’.

Kwartier Z

Ook heeft er een gesprek plaats gevonden met Kwartier Z, een oefenruimte voor (toekomstige) zorgprofessionals onder meer in de vorm van een gesimuleerd seniorenappartement. Het maakt onderdeel uit van het Het Gouverneur Kinsbergencentrum (GKC). Het GKC is een duurzaam kennis- en expertisecentrum voor de zorgeconomie en valt onder de provincie Antwerpen. Het centrum richt zich op onderwijs- en kennisinstellingen, vrije beroepen, werkgevers in de zorg en gemeenten. Eén van de pijlers waar GKC zich op richt is de pijler Arbeidsmarkt: GKC wil meer leerlingen warm maken voor de verschillende zorgopleidingen. Doelstelling is om huidige en toekomstige zorgprofessionals klaar te stomen voor nieuwe uitdagingen in de zorg. Om hieraan bij te dragen is Kwartier Z opgericht. Alle scholen in de regio met opleidingen in de zorg kunnen gebruik maken van Kwartier Z om praktijksituaties in de zorg zo realistisch mogelijk te simuleren en zo met elkaar te leren.

We hebben gesproken met Kim Clincke, consultant educatie, en Julie Daes, coördinator Kwartier Z.

Samenwerking met de scholen

Kwartier Z is ontstaan vanuit de behoefte van verschillende scholen om meer oefenfaciliteiten tot hun beschikking te hebben. In het volwassenonderwijs hebben veel scholen geen praktijkruimtes, en sommige scholen voor BSO hebben weinig ruimte en materialen tot hun beschikking. Deelnemers aan het volwassenonderwijs volgen vaak een werken-leren traject. Van oefenen buiten de realistische praktijk is bij hen vaak geen sprake, geeft Kwartier Z aan. Wat betreft de context van de thuiszorg is er ook voor leerlingen van het BSO weinig mogelijkheid om geïntegreerd te oefenen buiten het stagelopen. Ook een aantal scholen voor BSO was daardoor enthousiast over de bouw van een seniorenappartement dat gebruikt kan worden voor opleidingsdoeleinden.

Het gebouw van het seniorenappartement is een realistische weergave van de werkelijkheid. Omdat hier geen hele klas tegelijk in kan werken, heeft Kwartier Z naast het appartement een praktijkruimte ingericht met verschillende materialen. Leerlingen kunnen daar bijvoorbeeld verschillende type tilliften of hoog-laag bedden uitproberen of leren reanimeren op een pop, die feedback geeft via een app. Kwartier Z ligt in een bosrijke omgeving. De buitenruimte wordt gebruikt om het duwen van een rolstoel te oefenen op verschillende ondergronden.

“De fout, die we hebben gemaakt, is dat we direct zijn gaan handelen op vraag van 5 enthousiaste mensen, zonder verder mensen vooraf te betrekken. Deze 5 leerkrachten gebruiken Kwartier Z veel, maar verder wordt het door weinig andere scholen en personen gebruikt.”

Kwartier Z merkt dat ze nog onvoldoende zichtbaar zijn voor de scholen. De scholen, die hebben meegedacht over de bouw en de inrichting, maken gebruik van Kwartier Z, maar er zijn nog geen nieuwe scholen aangehaakt. Er is veel ingezet op communicatie naar de verschillende scholen. Er zou een voorlichtingsbijeenkomst op locatie plaats vinden, maar door de covid-19 uitbraak hebben ze deze moeten annuleren.

Toepassingsmogelijkheden Kwartier Z

Als je het seniorenappartement inloopt lijkt het net of je werkelijk bij iemand op bezoek komt. Alle details kloppen, van een notitieboekje in de kast, tot fotolijstjes en porseleinen beeldjes op de kast. Ook zijn er verschillende zaken expres ingebracht die niet helemaal ‘handig’ zijn: het kleed is een kleed waar je makkelijk over struikelt, de wenteltrap is verre van ideaal voor iemand die slecht ter been is, er is geen ‘sta-op’-stoel, maar een bankje waar je in wegzakt etc. Kortom: de ruimte is zo ingericht alsof het net een echt huis is, waar ook nog geen aanpassingen zijn gedaan. Er is stromend water in zowel de keuken als de badkamer. Alleen het toilet kan niet echt gebruikt worden.

“Als er een leerling tijdens het stofzuigen een beeldje van de kast heeft omgestoten dat daardoor kapot is zijn wij blij. Je hebt een leermoment dat je kunt gebruiken! En wij hebben gewoon nog een doos veel reserve-beeldjes voor de volgende groep.”

Het is de bedoeling dat leerkrachten zelf bedenken wat ze in het seniorenappartement gaan doen met de leerlingen. Kwartier Z geeft hier wel tips voor en biedt casussen aan waar leerkrachten mee kunnen werken.

Sommige leerkrachten hebben veel ideeën en gebruiken het appartement optimaal. Anderen hebben daar meer moeite mee, ziet Kwartier Z.

“Dan staat hier 's ochtend vroeg een leerkracht met de auto afgeladen vol met lege flessen, was, afwas enzo.”

“Wat als je ziet dat iemand geen eten in huis heeft en vraagt of jij even boodschappen wil doen? Als dit niet bij je taakomschrijving hoort, maar je weet dat die persoon anders de hele dag niets eet, wat doe je dan? En hoe reageer je bij je volgende zorgvrager als je daar te laat komt, omdat je toch even boodschappen bent gaan doen?”

De toepassingsmogelijkheden van het appartement zijn volgens Kwartier Z eindeloos als je ernaar kijkt als veilige oefenruimte voor leerlingen, die gaan stagelopen in de thuiszorg. Werken in de thuiszorg vraagt ontzettend snel zelfredzaamheid van leerlingen, geeft Kwartier Z aan. Ze vinden dit momenteel niet goed georganiseerd; je zou leerlingen niet zo snel zelfstandig op pad kunnen sturen. Buiten de zorg-

technische handelingen, die een leerling zelfstandig toevertrouwd worden, maken zij zich vooral ook zorgen om alle aanvullende zaken waar een leerling in terecht komt. Hygiëne van het huis bijvoorbeeld, maar ook bepaald gedrag waar leerlingen nog niet mee om kunnen gaan.

Leerlingen, die in de thuiszorg stage gaan lopen, moeten veel creatiever zijn dan leerlingen in een WZC en ze moeten zich snel kunnen aanpassen aan verschillende situaties, vinden ze bij Kwartier Z. Ze moeten beter hun eigen grenzen kunnen bewaken en die op een goede manier aangeven. Ook moeten ze afwegingen maken die soms lastig zijn.

Van een docent, die ook leerkrachten opleidt, kreeg Kwartier Z de feedback dat er eigenlijk compleet uitgewerkte lespakketten beschikbaar moeten zijn. Volgens die docent weten de leerkrachten anders niet wat ze moeten gaan doen in de ruimtes. Daarom hebben ze hier een soort lesbrief voor ontwikkeld. Maar de eerste keer dat dit klaar lag voor een leerkracht, ging die juist zelf iets doen zonder gebruik te maken van wat er lag. Door de eerder gekregen feedback weet Kwartier Z nu niet goed waar wel of geen behoefte aan is als het gaat om hun ondersteunende rol.

Delen is vermenigvuldigen

Wat Kwartier Z opvalt is dat leerkrachten onderling wel met elkaar delen dat Kwartier Z heel erg leuk is om naartoe te gaan, maar dat ze niet met elkaar delen op welke manier ze er gebruik van maken.

“Het lijkt erop dat leerkrachten het lastig vinden om over de grens van hun eigen vak heen te kijken. En om te kunnen zien hoe de losse kennis uit hun vak geïntegreerd geoefend kan worden bij ons.”

Bij Kwartier Z merken ze dat leerkrachten vaak een 'vak' geven, en alleen vanuit dat vak mogelijkheden zien om Kwartier Z te gebruiken. Ze denken dat je dus eigenlijk alle leerkrachten van de verschillende vakken tegelijk bij Kwartier Z moeten hebben, zodat ze het samen zo optimaal mogelijk kunnen gebruiken.

Het liefst zou Kwartier Z zien dat leerkrachten onderling, en scholen samen uitwisselen met elkaar. Ze hebben het idee dat iedereen de eigen ontwikkelde ideeën voor zichzelf wil houden, bang dat anderen ermee aan de haal gaan.

“Ik zou graag door de scholen die hier komen gevoed worden in hoe zij Kwartier Z gebruiken. Zodat we dat met elkaar verder uit kunnen bouwen.”

“Op dit moment hebben we een fantastische ruimte; kom maar en doe je ding ermee! Mensen die durven, die doen dat, maar anderen nog niet.”

Kwartier Z zou het liefst zien dat ze zichzelf overbodig maken. Als leerkrachten zien wat er allemaal mogelijk is, kunnen er misschien op meerdere plekken in de provincie dit soort initiatieven ontstaan.

Hoe zien we het ontwerp werken door de ogen van leerkrachten?

Bij de kick-off zijn 7 scholen betrokken geweest, te weten HIVSET Turnhout, Stedelijk Lyceum Lakkors - vestiging Lakkorslei, GO! Campus De Vesten, GO! technisch Atheneum Den Biezert, GO! Campus Het Spoor, kOsh Campus Scheppersstraat en avAnt Campus Jacob Jordaens. Bij deze laatste drie scholen zijn observaties en interviews op locatie geweest. Op GO! Campus De Vesten na waren alle scholen vertegenwoordigd bij de dialoogsessie. In dit deel geven we de rode draad weer van wat de leerkrachten vertelden.

Inhoud van de opleiding

Veel leerkrachten zijn al lang verbonden aan de opleiding Verzorgende/Zorgkundige. Vooral de wat oudere leerkrachten merken dat de basisvaardigheden, die zij belangrijk vinden om leerlingen bij te brengen deels aan verandering onderhevig zijn.

“De jeugd van nu draagt zelf bijna geen kleding meer die gestreken moet worden.”

De leerkrachten geven aan dat ze niet meer alleen insteken op het klassikaal aanleren van losse vaardigheden zoals het opmaken van een bed, maar deze onderling meer met elkaar in verband brengen. Bijvoorbeeld het opmaken van een bed waar eerst een zorgvrager uit geholpen moet worden. In de manier waarop ze dit aanbieden, geven ze leerlingen meer zelf de keus in welke volgorde ze aan de slag gaan. Er kan zowel gewerkt worden aan vaardigheden gericht op directe zorg, bijvoorbeeld uit bed helpen of wassen, maar ook op indirecte zorg zoals schoenen poetsen of eten koken. Leerkrachten vinden het goed dat ze op die momenten

“Nu ben ik steeds opnieuw tijd kwijt met uitleggen hoe een wasmachine werkt; iedere keer dat een paar leerlingen besluiten met die taak aan de slag te gaan.”

breder moeten kijken dan alleen hun eigen specialisatie, maar vinden dit ook lastig. Soms vinden ze het prettiger bepaalde dingen eerst klassikaal uit te kunnen leggen en dat leerlingen er dan in het geïntegreerd werken mee aan de slag kunnen. Aan de andere kant merken leerkrachten dat bepaalde zaken, die klassikaal aangeboden worden, compleet zijn weggezakt op het moment dat de leerlingen dit moeten gaan toepassen.

Eén van de leerkrachten geeft aan dat de pedagogisch begeleider, die hen vanuit de koepel ondersteunt, eigenlijk zou willen dat de leerkrachten van haar school nog een stapje verder gaan wat betreft leerlingen zelf laten nadenken. Nu staat in de casus die ze gebruiken bijvoorbeeld dat de leerling pannenkoeken moeten bakken. De pedagogisch medewerker zou willen dat er zou staan; *kijk in het keukenkastje welke ingrediënten er zijn en maak daar een lunch mee*. Dit is voor de huidige leerkrachten op dit moment nog een stap te ver denkt deze leerkracht. Ze zijn nu de stap aan het maken om niet meer alles erin te ‘drillen’.

Sommige leerkrachten vinden het lastig om de ontwikkelingen uit het werkveld bij te houden. Enerzijds door het voorschrijvende leerplan. Anderzijds ook doordat de praktijk rap verandert. Als voorbeeld wordt het digitalisering van zorgsystemen genoemd. Dit hebben ze op school niet. Maar ook het beroep verandert. Sinds een jaar moet de zorgkundige ook een aantal verpleegkundige handelingen uitvoeren zoals steunkousen aantrekken, spuiten zetten, etc. Deze handelingen waren eerst alleen toegestaan voor verpleegkundigen. Om hen echter in praktijk te ontzien, is dit opgenomen in het leerplan. Hiertoe hebben ze op school niet echt goede oefenmogelijkheden vinden de leerkrachten. Ook in het werkveld is dit lastig, zien de leerkrachten, omdat de verpleegkundige het liever niet uit handen geven. Ook merken leerkrachten dat de zorgkundigen uit de praktijk deze handelingen soms zelf nog niet beheersen, omdat zij de scholing van 250 uur nog niet gedaan of afgerond hebben.

“In de praktijk wordt logistiek en huishoudkunde tegenwoordig steeds meer belegd bij andere diensten, waardoor leerlingen eigenlijk niet alles meer kunnen oefenen in praktijk.”

Leerkrachten proberen de lessen op school zoveel mogelijk aan te laten sluiten op de stages. Dat is soms wat lastiger, geven ze aan, wanneer niet de hele klas tegelijk op eenzelfde stageplaats geplaatst is. Dan loopt een deel van de klas eerst stage in de Kindzorg, terwijl het andere deel in de Thuis- en Ouderenzorg stage loopt. De tweede stage is het dan precies andersom.

De rol van leerkracht

De leerkrachten vinden het belangrijk dat leerlingen zelf leren nadenken waarom ze hun werk uitvoeren zoals ze doen. Leerkrachten geven aan te proberen op school het gesprek te voeren over ervaringen van de stages. Ze merken dat ze het lastig vinden als er in die gesprekken weinig uit de leerling zelf komt. Als leerlingen benoemen welke handelingen ze nog wat lastig vinden, mogen ze daar direct op school mee aan de slag om extra te oefenen.

“Als we vragen naar ervaringen van de stage, komt daar vaak niet meer uit dan iets dat ze nog lastig vinden om te doen.”

Leerkrachten vinden het prettig wanneer ze de leerlingen aan het werk zien met zorgvragers. Bijvoorbeeld wanneer ze een ochtend met de leerling meewerken tijdens stage of tijdens de GIP van de 7e jaars wanneer de leerlingen een afdeling op een woonzorgcentrum overnemen. Leerlingen tonen dan hun ‘kunnen’, waardoor de leerkracht beter weet waar ze in praktijk tegenaan lopen.

“Op stage zie je én de leerling aan het werk, én je blijft zelf op de hoogte van de laatste ontwikkelingen.”

De meeste leerkrachten, die beroepsgerichte vakken geven, zijn ook stagebegeleider. Ze vinden het belangrijk om de leerling niet alleen op school te zien, maar ook in de praktijk. Hoeveel tijd een stagebegeleider krijgt om stagebezoeken af te leggen of mee te werken op de vloer, verschilt sterk per school. De leerkrachten vinden dit eigenlijk voor iedere school hetzelfde zou moeten zijn,

waarbij ze vinden dat het meewerken op de stage onderdeel van je takenpakket zou moeten zijn.

Beschikbare middelen

De tevredenheid over de beschikbare praktijklokalen en materialen verschilt per school. Sommige leerkrachten geven aan dat ze de basisspullen hebben, maar dat grote middelen zoals een bad en tillift ontbreken. Andere zijn wel tevreden over de ruimtes en de materialen die zij tot hun beschikking hebben. Waar iedereen het over eens is, is dat je de zorgvrager zelf wel vaak ‘mist’ in je lessen. Ook bijvoorbeeld het simuleren van het wassen van een overleden persoon is een moeilijk onderdeel in het programma.

De leerkrachten maken volledig gebruik van eigen ontwikkeld lesmateriaal, omdat ze vinden dat de uitgeverijen, die er zijn, niet goed afstemmen met de leerplanontwikkelaars. Het lesmateriaal sluit daardoor meestal niet goed aan bij dat wat leerlingen moeten gaan leren, waardoor ze of de helft niet kunnen gebruiken, of te weinig lesstof hebben. Daarom maken ze het liever zelf.

“Bij deSpiegeling komen we al jaren. Het is dichterbij dan Kwartier Z, maar ook Kwartier Z is met het openbaar vervoer eigenlijk goed te doen. Het lijkt me wel interessant daar ook naar toe te gaan, omdat hier een appartement is nagebouwd.”

Naast de praktijkmogelijkheden op school zelf zijn de scholen die we spreken zo goed als allemaal bekend met het zorgethisch lab deSpiegeling. Kwartier Z is bij één van de scholen die we spreken bekend.

Leerkrachten van scholen, die gastlessen inzetten, zijn hier enthousiast over. Ook zijn alle leerkrachten enthousiast over de projecten, die ze met echte zorgvragers of gezonde ouderen doen. Wanneer er vragen uit de praktijk komen, dan springen ze hier graag op in. Een aantal leerkrachten merkt op dat niet alle aanvragen, bijvoorbeeld van gemeentes, bij hen op de afdeling terecht komen. Waardoor er ook mooie kansen blijven liggen. Leerkrachten zijn voor de totstandkoming van dit soort initiatieven vaak afhankelijk van de vaste contacten met bepaalde stageplaatsen of contacten die ze zelf onderhouden met oud-leerlingen, die op een bijzondere plek werken of verder gestudeerd hebben.

Samenwerking met de praktijk

“Een instelling zag dat leerlingen weinig wisten van dementie. Die heeft voor de hele klas een dag georganiseerd waarin ze met dementie aan de slag gingen op locatie.”

Door de stagebegeleiding zijn de contacten met de meeste werkveldpartners erg goed. Alle scholen evalueren met regelmaat samen met de stagebedrijven. Ze vinden dat ze veel investeren in de onderlinge relatie. Sommige scholen merken dat sommige instellingen ook echt meedenken met de ontwikkeling van de leerling.

Over het algemeen zijn de leerkrachten tevreden over de manier waarop leerlingen tijdens stage begeleid worden. Over de woonzorgcentra zijn ze over het algemeen tevreden, maar soms mag er wat kritischer feedback gegeven worden op het functioneren van de leerling.

“Wij hebben dan niks in handen om een leerling, die eigenlijk niet door kan naar het volgende jaar, tegen te houden, terwijl je weet dat het niet goed genoeg is”.

Stages in de thuiszorg vinden de leerkrachten wat lastiger, omdat er een grote verantwoordelijkheid bij de leerlingen wordt gelegd. Niet iedereen kan dit aan, vinden de leerkrachten. Daarbij vinden ze het lastig dat er eigenlijk niemand is die de leerling kan beoordelen, alleen de cliënt waar de leerling thuishoort. ‘Maar die vinden eigenlijk altijd alles goed’ zegt een leerkracht.

De gevraagde vaardigheden in de thuiszorg zijn wezenlijk anders dan in een woonzorgcentrum (WZC). In de thuiszorg werken leerlingen met een diverse doelgroep en zijn de werkzaamheden met name van huishoudelijke aard. In WZC’s voeren zij vooral verzorgende taken uit en doen zij activiteiten met zorgvragers. In de thuiszorg krijgen leerlingen soms ook met andere contexten te maken zoals een gezin in kraamzorgtijd of mensen met psychische problemen.

“Soms schrik ik ervan hoe ‘normaal’ leerlingen bepaalde situaties vinden die zij tegenkomen in de thuiszorg. Ik denk dat dit komt, omdat ze vanuit hun eigen thuissituatie al veel gewend zijn. Helaas...”

Leerkrachten vinden het lastig om leerlingen een realistisch beeld van de thuiszorg te geven, omdat ze hier ook geen projecten mee kunnen doen. Sommige scholen hebben zelf leerkrachten met ervaring in de thuiszorg en andere organiseren gastlessen gericht op aspecten van de thuiszorg. Leerkrachten geven aan dat zij verbaasd zijn over ‘het gemak’ waarmee leerlingen soms met de moeilijke omstandigheden in de thuiszorg omgaan.

Delen is vermenigvuldigen

De scholen, die deel hebben genomen aan deze diagnose, voelen een behoefte om onderling af te stemmen. Zij zijn bereid om zelf ontwikkelde materialen met elkaar te delen en samen te sparren over wat je waarom doet. Deze behoefte blijkt geen gemeengoed. Eén van de scholen geeft aan dat er op dit moment bij hen een cultuurverandering binnen de school zelf plaatsvindt. In plaats van dat je als leerkracht lessen alleen voor je eigen gebruik ontwikkelt, moeten de leerkrachten de lessen nu zo ontwikkelen en opslaan dat iedereen binnen de school hier bij kan en deze opzet kan gebruiken. Dit blijkt binnen deze school hier en daar flink wat weerstand op te roepen. Een andere leerkracht vertelt de volgende anekdote:

‘Dit is vaak thema van gesprek bij bijvoorbeeld nascholingen. Dan worden er mailadressen uitgewisseld, maar uiteindelijk verwatert dat toch.’

‘Toen ik net begon, moest ik een beroepsgericht vak geven waarvoor ik niet was opgeleid en waarin ik niet had gewerkt. Iemand gaf me de tip eens te praten met een bepaald persoon, die dit vak ook gaf. Bij de ontmoeting met deze persoon was de boodschap kort maar krachtig: ‘dan weet je maar eens wat het is om leerkracht te zijn.’ En ik kon het verder zelf uitzoeken. Sinds die tijd weet ik dat ik geen ‘echte’ leerkracht ben, want die delen niets.’

‘Nu ben ik in mijn eentje verantwoordelijk voor alle beroepsgerichte onderdelen. Door samen les te geven, kan je elkaar ondersteunen. Het is sowieso fijn om binnen je vak een collega te hebben om mee te delen en uit te wisselen.’

De behoefte om meer met elkaar in contact te komen, en dingen uit te wisselen leeft niet alleen bij de aanwezigen in deze groep, geven ze aan. Naast de wens om meer met andere scholen in contact te komen, leeft er bij de scholen, die een klein team hebben, de nadrukkelijke wens om meer in co-teaching lessen uit te voeren. Zodat je niet alleen verantwoordelijk bent voor alle beroepsgerichte vakken.

V. Analyse van de leeromgeving

In dit hoofdstuk analyseren we de leeromgeving zoals wij die tegen zijn gekomen en beschreven hebben in de voorgaande hoofdstukken. We belichten deze analyse vanuit meerdere invalshoeken die met elkaar de ingrediënten vormen voor een beroepsgerichte leeromgeving. Het model voor het ontwerpen van beroepsgerichte leeromgevingen¹ vormt hiervoor de basis.

Hiermee raken we direct twee begrippen aan die bij deze analyse een rol spelen: 'ontwerpen' en 'leeromgeving'.

Het maken van een diagnose is niet zomaar een 'nulmeting': we meten niet hoe de stand van zaken is ten opzichte van een vooraf vastgesteld doel, we kijken naar de opleiding, duiken erin en proberen deze te begrijpen. We zetten vervolgens een stap achteruit om te zien hoe de opleiding in elkaar zit en of deze bewust en systematisch ontworpen is. De diagnose heeft als doel de onderliggende werkende (of niet-werkende) principes naar boven te halen om van daaruit verder te kijken. Dit 'ontwerpdenken' houdt ons buiten een oordeel, maar brengt ons wel bij een analyse, op grond van wetenschappelijke inzichten. We hanteren daarmee ontwerpen als veranderstrategie.

Een leeromgeving is een te ontwerpen en te managen systeem. Het maakt onderdeel uit van een groter programma en wordt beïnvloed door de organisatorische context. Een leeromgeving kan over de traditionele schoolgrenzen heen bewegen en zich in de beroepspraktijk als onderdeel van de maatschappij begeven. Er zijn geen grenzen wat betreft de schaalgrootte van een leeromgeving als conceptuele entiteit. Het kan gaan om een kleine groep lerenden met een enkele taak of een grote groep lerenden met meerdere taken over een langere tijdsperiode. Een leeromgeving is ontwerpbaar vanuit vijf perspectieven: inhoudelijk, sociaal, ruimtelijk, instrumenteel, en temporeel. Het betreft de perspectieven die bewust te ontwerpen zijn en waaruit interactie en (leer)activiteiten zich kunnen ontploegen.

Voor aanvullende informatie zie o.a.: Bouw, Zitter & De Bruijn, 2019; Zitter & Hoeve, 2012

In dit hoofdstuk belichten we de leeromgeving die we hebben aangetroffen achtereenvolgens door:

- de informatie en inzichten te plaatsen in het Model voor het ontwerpen van beroepsgerichte leeromgevingen: dit geeft inzicht hoe de leeromgeving ontworpen is op de grens van school en buitenwereld;
- te kijken naar de authenticiteit van deze leeromgeving: dit geeft inzicht in de mate waarin de leeromgeving een weerspiegeling is van de beroepspraktijk;
- de flexibiliteit van de opleiding te duiden: hiermee krijgen we inzicht in de leerprocessen die voor de leerling ontworpen zijn: de mate van zelfstandigheid daarin, de opbouw, etc.
- een beeld te schetsen van de (formatieve) evaluatie binnen de leeromgeving: hoe worden leerprocessen gemonitord, getoetst, etc.

Typering leeromgeving op de grens

De leeromgeving wordt geduid aan de hand van twee dimensies. De definitie van een dimensie: ‘tegenstrijdige, elkaar uitsluitende elementen die aanwezig zijn en tegelijkertijd op dezelfde manier werken’⁴. Je zou het ook ‘schijnbare tegenstellingen’ kunnen noemen.

De dimensie van leren (verticaal)

De verticale lijn is de dimensie van leren, die zich beweegt tussen het verwerven van expliciete kennis, vaardigheden en attitudes (acquisitie) en ingroeien in het beroep, de beroepspraktijk (participatie). Bij deze dimensie kijken we naar de manier waarop leerprocessen vormgegeven zijn met als achterliggende vraag welk leerproces beoogd wordt. Het gaat dus om de vraag hoe je leren in de leeromgeving ontwerpt.

Het zwaartepunt binnen de leeromgevingen voor de opleiding Zorgkundige zien we voornamelijk aan de bovenkant van de dimensie van leren: het aanleren van uitvoerende werktaken. Het valt ons op dat er vooral aandacht uit lijkt te gaan naar ‘hoe’ de handeling op de juiste manier uitgevoerd moet worden. Ook de reflectiemomenten die plaatsvinden richten zich hierop. Aandacht in het leerproces voor het expliciteren van bijvoorbeeld het ‘waarom’ hebben we, zowel aan de kant van school als aan de kant van stage, in mindere mate gezien en gehoord.

Leerlingen worden aangezet tot het oefenen van deze taken met behulp van materialen en middelen die in de werkpraktijk ook gebruikt worden. Het toepassen van het aangeleerde blijft op school voornamelijk beperkt tot herhaald uitvoeren van losse taken in de praktijkruimtes. Tijdens het uitvoeren van projecten met een doelgroep beweegt het leren zich meer naar het handelen zoals dat in de beroepspraktijk van leerlingen verwacht wordt: taken in combinatie en onder tijdsdruk uitvoeren, inspelen op de zorgvrager en op (onverwachte) situaties. Tijdens stage wordt van leerlingen verwacht dat zij over de as heen en weer kunnen bewegen; het aangeleerde moet in verbinding met elkaar worden toegepast.

De dimensie van interveniëren (horizontaal)

De horizontale lijn laat de dimensie van interveniëren zien, die zich beweegt tussen de omgeving waar je het beroepsproces kunt sturen, stopzetten, pauzeren, vertragen om te oefenen of even stil te staan (geconstrueerde omgeving) en de beroepspraktijk, waar je je in het dynamische werkproces bevindt met alle eigen eisen en kenmerken (realistische omgeving). Bij deze dimensie gaat het om de vraag hoe je wilt ingrijpen om de beoogde leerprocessen te ondersteunen. Heen en weer bewegen op de lijn van geconstrueerd en realistisch heeft een sterke impact op de beleving van de leerling.

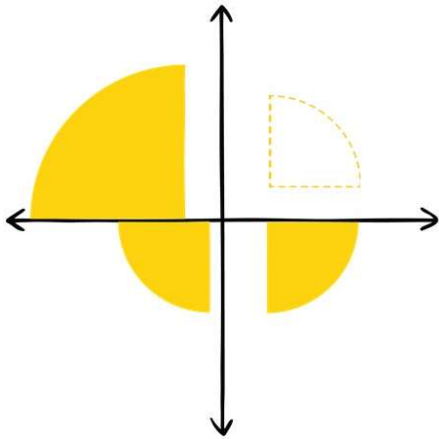
Kijkend naar de leeromgeving voor Zorgkundige zien we beide uitersten van deze dimensie terug. Doordat er stage wordt gelopen maakt de beroepspraktijk onderdeel uit van de leeromgeving. De praktijkruimtes op school, bij Kwartier Z en bij de Spiegeling geven vorm aan de veilige oefenomgeving. Wat opvalt is dat de leerling zich voornamelijk of aan de ene kant van de dimensie bevindt (tijdens de uren op school uiterst links) of aan de andere kant (op stage uiterst rechts). Alleen tijdens het uitvoeren van projecten lijkt er sprake van het meer heen en weer bewegen óver deze dimensie. Er wordt dan gewerkt met ‘echte’ zorgvragers, maar in een veilige omgeving waarin leerlingen samenwerken onder begeleiding van leerkrachten. Ondanks dat er interventies gedaan worden om langs de as te bewegen (projecten, stagebegeleiding/meewerken door leerkracht op werkvloer, GIP in praktijk) blijft de kern van de leeromgeving gesplitst; vaardigheden op school en los daarvan echte complexiteit in praktijk.

Verbinding van de dimensies

Door de assen met elkaar te verbinden ontstaat een ‘plaatje’⁵ van de leeromgeving. Omdat de leeromgevingen die we gezien en gesproken hebben op hoofdlijnen sterk overeenkomen, hebben we een plaatje gemaakt dat geldt voor al de leeromgevingen die hebben deelgenomen aan deze diagnose.

¹ Zitter & Hoeve, 2011; 2012b; Zitter, Hoeve & De Bruijn, 2016

⁵ In de plaatjes geeft de grootte van een kwadrant aan welke positie deze inneemt in het geheel: groot = duidelijk waarneembaar, klein = nauwelijks waarneembaar). De afstand tussen de kwadranten en ten opzichte van de assen geeft de onderlinge samenhang aan (ver van de as = ontkoppeld, dichtbij de as = (deels) gekoppeld).

Tijdens de stage wordt van leerlingen verwacht dat zij meedraaien in de uitvoering van het werk. Daardoor leren zij wat het zijn van Zorgkundige inhoudt. Dit maakt dat het kwadrant rechtsonder duidelijk aanwezig is.

De taakverantwoordelijkheid wordt aangepast aan het leerjaar en de mate van zelfstandigheid van een leerling, maar binnen de werkzaamheden die een leerling worden toevertrouwd is weinig ruimte om te oefenen. Dit maakt dat het kwadrant rechtsonder ver van de geconstrueerde kant af staat. Dit wordt versterkt doordat de mate waarin leerlingen op stage de ruimte krijgen om fouten te maken, extra te oefenen en nieuwe dingen uit te proberen afhankelijk is van de individuele voorkeur van de mentor en overige collega's op stage.

Dat de kwadranten aan de geconstrueerde kant in omvang groter zijn dan de kwadranten aan de realistische kant komt in de eerste plaats doordat leerlingen minder uren in de realistische praktijk zijn dan dat zij op school doorbrengen. Daarbij worden de beschikbare stage-uren in het 5^e en 6^e jaar doorgebracht in zowel de richting Kindzorg als de richting Verzorgende (Thuis- en bejaardenzorg). Alleen in het 7^e jaar zijn alle stage-uren gericht op de thuis- of bejaardenzorg.

Het kwadrant linksboven staat redelijk ver van de realistische kant vandaan. Dit komt doordat de aan te leren werktaken veelal als losse taken uitgevoerd worden op school. Wanneer de leerlingen in de beroepspraktijk komen en deze taken moeten uitvoeren, weten zij niet goed hoe te handelen. Dit komt soms omdat de manier waarop zij dit op school hebben geleerd niet (meer) aansluit bij hoe er tegenwoordig in de beroepspraktijk gewerkt wordt. Maar vaker doordat tijdens stage sprake is van een zorgvrager die reageert, tijdsdruk gevoeld wordt etc. Met dit soort elementen komen leerlingen buiten hun stage weinig in aanraking. Dit is gelijk ook de reden dat het kwadrant linksonder kleiner in omvang is dan het kwadrant linksboven: kunnen oefenen in een veilige omgeving die lijkt op de beroepspraktijk, is in omvang minder groot aanwezig in de leeromgeving dan het verwerven van losse vaardigheden.

Met de uitvoering van projecten op school krijgt de leerling wel de kans om, samen met anderen en onder begeleiding van een leerkracht, te oefenen in het werken als Zorgkundige. Dit is ook het geval wanneer de stagebegeleider van school met de leerling meewerkt op het stagebedrijf. Dit maakt dat het kwadrant linksonder zichtbaar is en meer richting de realistische kant beweegt dan het kwadrant linksboven. Het kwadrant linksonder wordt ook gevuld doordat tijdens de lessen op school aandacht besteed wordt aan verschillende onderdelen, die te maken hebben met het geïntegreerd werken met een zorgvrager. Zo zijn er lessen gericht op communicatie en oefenen leerlingen dit met rollenspellen op elkaar. Ook wordt er gebruik gemaakt van casussen om zichtbaar te maken hoe het uitvoeren van verschillende handelingen zich verhouden tot de wensen en behoeften van bepaalde zorgvragers. Het vervolgens uitvoeren van deze handelingen in logische volgorde, in een reëel tijdspad, waarbij rekening gehouden moet worden met deze zorgvrager, vindt op school zelden plaats. Daardoor maakt dit kwadrant nog geen verbinding met de as. Sommige scholen maken hiervoor bij Kwartier Z gebruik van het seniorenappartement, en sommige scholen zetten simulanten/acteurs in tijdens de praktijklessen.

Het kwadrant rechtsboven is in potentie aanwezig, maar wordt nu nog weinig gevuld. De leerlingen met een stage in een WZC worden door zowel de stagebegeleider van school als de mentor van stage ondersteund in de uitvoering van hun werk. De gesprekken die gevoerd worden over de opgedane ervaringen lijken zich te beperken tot hoe het uitvoeren van de werktaken gaat. Ook de feedback die leerlingen elkaar tijdens praktijklessen op school geven, zijn gericht op operationeel niveau. In potentie zijn er kansen, maar doordat er geen ontwerp onder ligt lijken deze kansen nog niet werkelijk benut te worden. Zo geven leerkrachten bijvoorbeeld aan op school wel te vragen naar stage-ervaringen van leerlingen, maar vinden ze dat er vrij weinig respons op komt. Leerlingen hebben niet het idee dat er gevraagd wordt naar deze ervaringen. Wat hier ook achter zit is dat leerlingen weinig ervaring hebben met reflecteren. Ze zijn niet gewend dat er samen onderzocht wordt waarom ze iets moeilijk of lastig vinden.

Authenticiteit van de leeromgeving

Leerlingen zijn zich sterk bewust dat alles wat ze op school leren 'belangrijk' is, omdat ze dit op stage zouden moeten kunnen gebruiken. Van zowel het werkveld als de leerlingen horen we terug dat de transfer tussen school en praktijk echter niet zomaar te maken is. Als belangrijkste reden noemen beiden het feit dat het handelen toch echt anders is wanneer er sprake is van de aanwezigheid van een echte zorgvrager. Dat deze een groot deel van de opleidingstijd niet voor handen is, maakt dat er maar weinige momenten van de opleiding sprake is van een authentieke leeromgeving.

Op instrumenteel niveau doen scholen erg hun best om bij de werkpraktijk in de buurt te komen. Er zijn één of meerdere praktijklokalen ingericht met materialen en middelen, die ook in de praktijk gebruikt worden. De diversiteit en kwaliteit van de materialen verschilt per school. En hoewel er altijd wat te wensen overblijft, zijn de meeste scholen, die we gesproken hebben, in de basis tevreden met wat zij tot hun beschikking hebben. Wij merken dat dat komt omdat men er al vanuit gaat dat een authentieke praktijk niet gerealiseerd kan worden, niet omdat dit de ideale situatie is.

Dat de verbinding met het werkveld alleen op instrumenteel niveau voelbaar is, heeft invloed op het gedrag van de leerlingen. Ze worden door leerkrachten gevraagd zich in te leven in hoe het 'in het echt' ook gaat. Maar leerlingen geven aan dat het toch echt anders voelt om met een medeleerling een gesprek te voeren dan met iemand met bijvoorbeeld dementie.

Het voorbereiden van leerlingen op de werkomgeving van de thuiszorg blijkt voor leerkrachten lastiger dan de voorbereiding op de werkomgeving van een woonzorgcentrum. Sommige scholen hebben zelf leerkrachten met ervaring in de thuiszorg, andere organiseren gastlessen gericht op aspecten van de thuiszorg. De dynamiek, waar je in de thuiszorg mee te maken krijgt, leren leerlingen eigenlijk pas kennen als ze op stage gaan. Het seniorenappartement van Kwartier Z biedt mogelijkheden om in een gesimuleerde omgeving meer gevoel te krijgen bij wat er van je verwacht wordt. Het is gebouwd op ware grootte en ingericht volgens de stijl van de 80-jarige van nu. Dit geeft leerlingen de mogelijkheid te oefenen met het uitvoeren van huishoudelijke taken in een goed gesimuleerde omgeving. Toch ontbreekt ook hier in de meeste gevallen de zorgvrager zelf.

Flexibiliteit

Voor het duiden van de flexibiliteit in het onderwijs maken we gebruik van de indeling in vier scenario's die ontwikkeld is door CINOP (zie: <https://cinop.nl/flexibel-onderwijs-en-een-leven-lang-ontwikkelen/>).

Leerkrachten hebben veel vrijheid om het onderwijs in te richten. Waar naartoe gewerkt wordt, staat beschreven in het leerplan. Hoe de leerkracht daar komt, beslist zij zelf. De meeste schoolbesturen geven leerkrachten hier volledige vrijheid in. Weinig tot geen leerkrachten maken gebruik van vaste methodes, maar bepalen zelf wat ze wanneer op welke manier aanbieden. De meeste leerkrachten geven aan dat ze hier wel een basisprogramma in hebben, maar ze wijken hier makkelijk van af wanneer ze denken dat een andere inhoud op dat moment meer aansluit bij de leerlingen. 'Als leerlingen een vraag hebben, gaan we daar gelijk mee aan de slag!'

Voor leerlingen zijn er weinig mogelijkheden om te versnellen; iedereen doorloopt het programma dat wordt aangeboden. Wel is er op de meeste scholen keuzevrijheid in bijvoorbeeld de handelingen waar een leerling in een praktijkles mee aan de slag wil. Sommige scholen werken met meerdere leerkrachten op een grotere groep leerlingen, waardoor er aan meer verschillende onderdelen tegelijkertijd gewerkt kan worden.

We zien hier dus een leeromgeving in het tweede scenario volgens de indeling van Ausema et al.

I PURE STANDAARDISATIE	II STANDAARD VOOR MAATWERK	III STANDAARDISATIE OP MAAT	IV VOLLEDIG FLEXIBELE / GEPERSONALISEERDE LEERWEGEN
Het curriculum ligt vast.	Het curriculum ligt vast, er is beleid vastgesteld voor het maken van uitzonderingen.	Er is binnen het curriculum sprake van een vaststaand <i>onderwijsarsenaal</i> op basis waarvan studenten hun <i>leerarrangement</i> kunnen samenstellen.	Er is geen vaststaand curriculum. De student bepaalt in overleg met de opleiding hoe zijn leerweg er uit ziet. Individueel maatwerk is hierbij het uitgangspunt.

Aukema, Hissink, Jansen, Pijs, Sanders & Struik, 2017

(Formatieve) evaluatie

De toetsmomenten, die voor iedere school vastliggen, zijn de geïntegreerde proeves (GIP's) aan het einde van ieder leerjaar. Hoe leerkrachten in de tussentijd de ontwikkeling van hun leerlingen monitoren, is relatief vrij te bepalen door de leerkrachten zelf. Voor sommige vakken wordt ook af en toe een theorietoets afgenomen, maar dit is minimaal.

De meeste scholen maken gebruik van aftekenlijsten, waarop handelingen staan. Leerlingen mogen zelf aangeven wanneer ze zichzelf bekwaam achten in het uitvoeren van een handeling, waarop de leerkracht de uitvoering hiervan observeert tijdens de les op school.

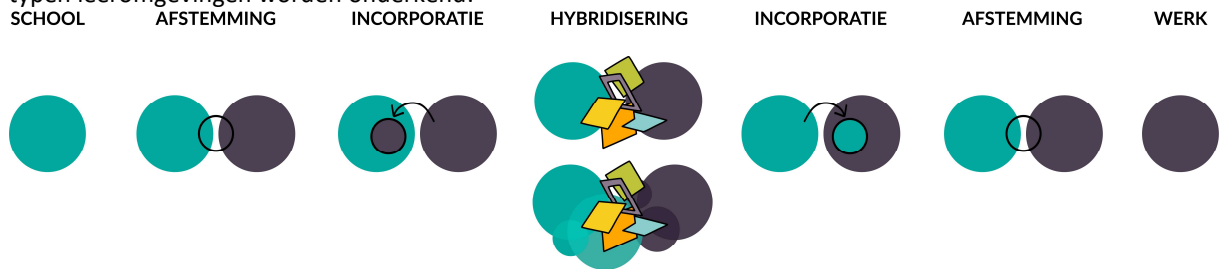
Leerlingen worden geacht zelf feedback op te halen tijdens de stageperiodes. Sommigen zijn hier zeer plichtsgetrouw in, anderen moeten aan de hand genomen worden.

Leerlingen werken langere tijd aan een GIP. Bijvoorbeeld de GIP waarbij ze zelf een maquette bouwen van een afdeling, of een bepaald ziektebeeld van een zorgvrager uit moeten werken. Ook aan GIP's waarbij een woonzorgafdeling één of meerdere dagen overgenomen moet worden vindt de voorbereiding voor die dag(en) over een langere periode plaats. Bij het beoordelen van GIP's wordt vaak ook het werkveld betrokken.

Tenslotte

In het beroepsgericht onderwijs hebben we te maken met tenminste twee praktijken met ieder hun eigen logica: onderwijspraktijk gericht op leren en de beroepspraktijk gericht op werken. We zoeken naar manieren waarmee het ene uiterste van de dimensie, het andere uiterste kan versterken. Juist in het beroepsgericht onderwijs, waar zowel de schoolse leerprocessen als de leerprocessen in het werk van waarde zijn voor de leerling, is het belangrijk dat we niet (meer) denken in tegenstellingen, maar juist in de nuances, die beide praktijken verbinden. Het gaat dus steeds om de uitersten en óók om alle varianten daartussenin.

Afhankelijk van de connecties, die gemaakt worden tussen school en de buitenwereld, kunnen er meerdere typen leeromgevingen worden onderkend:

Bouw, Zitter & De Bruijn, 2019; 2020

Wanneer de vier kwadranten uit het model voor het ontwerpen van beroepsgerichte leeromgevingen (kwadrantenmodel) optimaal met elkaar zijn verbonden en er traploos over de dimensies heen en weer kan worden bewogen, dan komt een leeromgeving meer richting hybridisering.

Wanneer we kijken naar de leeromgeving van de opleiding Zorgkundige zien we verschillende typologieën. Het grootste deel van de tijd brengen leerlingen door in een leeromgeving die gebaseerd is op *afstemming* (aan de linkerkant van dit spectrum, dus met school als basis). School en stage zijn voor de leerling twee losse leeromgevingen. Afstemming vindt plaats doordat de leerling zelf tussen beide omgevingen heen en weer beweegt en omdat de stagebegeleider met regelmaat op stage aanwezig is voor overleg met de leerling.

Op het moment dat er projecten plaatsvinden, waarbij leerlingen in contact zijn met zorgvragers, is er sprake van *incorporatie*. Afhankelijk van het type project komt het werk meer in de school (aan de linkerkant van dit spectrum) of beweegt de school zich in de praktijk (aan de rechterkant van dit spectrum).

Wanneer de stagebegeleider van school samen met de leerling een zorgvrager verzorgt op de stage-instelling, is er ook sprake van *incorporatie*. De mentor of andere collega van het werk is hier niet bij aanwezig, de stagebegeleider bepaalt op dat moment samen met de leerling hoe het werk wordt uitgevoerd.

De GIP, waarbij leerlingen een afdeling overnemen voor één of een aantal dagen, komt het meest in de buurt van de duiding *hybridisering*. Dit lijkt ook het enige moment waarop leerkracht en mentor de rust en de tijd hebben om samen over opleiden te praten.

VI. Advies

Tijdens de twee sessies (opstart en dialoog) en de gevoerde gesprekken met leerkrachten en het werkveld hebben we betrokken professionals gezien, die behoefte hebben om meer samen op te trekken; zowel als scholen onderling, maar ook wat betreft de samenwerking met het werkveld. Het leerlingenonderzoek toont aan dat er ook bij leerlingen een hoge mate van betrokkenheid is. Ze zijn actief, stellen vragen, hebben ideeën over hoe hun opleiding eruit zou kunnen zien. Wat opvalt is dat ze niet gewend zijn dat hiernaar gevraagd wordt.

Als gevolg van alle activiteiten die we hebben uitgevoerd binnen dit diagnosetraject, hebben wij een stap achteruitgezet; we hebben gekeken naar wat we opgehaald hebben en plaatsten wat we gezien hebben in het referentiekader van de principes van een hybride leeromgeving. We hebben bekeken hoe de opleiding in elkaar zit (zie hoofdstukken I t/m IV) en of deze bewust en systematisch ontworpen is (zie hoofdstuk V). Op basis van deze input geven wij in dit advieshoofdstuk aan waar wij kansen zien als je je wilt ontwikkelen richting hybride leeromgevingen. Door de taal van het hybride gedachtegoed te gebruiken, creëren we de mogelijkheid een samenhangend geheel te ontwikkelen en een wetenschappelijk gefundeerde basis te leggen onder onderwijs dat daarmee toekomstbestendig wordt. De principes van het hybride gedachtegoed zijn niet voorschrijvend en niet oordelend van aard: het gaat erom hoe je op een constructieve manier kunt doorbouwen aan onderwijs.

Stap achteruit

We zien leerlingen die veelal vol overgave gekozen hebben voor het werken in de zorg; vanuit een intrinsieke motivatie vinden ze dat wat ze aangeboden krijgen belangrijk om te leren. Daar speelt ook in mee dat de leerlingen die wij gezien hebben vrij 'braaf' zijn; zij doen wat er van hen gevraagd wordt. Toch is er nog veel winst te behalen wanneer we kijken naar de transfer tussen wat er op school geleerd wordt, en wat er in de praktijk toegepast moet worden.

Zetten we de bril van 'hybride leeromgevingen' op, dan zoeken we naar de samenwerking tussen school en beroepspraktijk, naar waar theorie en praktijk elkaar raken en beïnvloeden, naar een perspectief op begeleiden vanuit twee gelijkwaardige werelden, naar de ruimte om mee te bewegen met wat de sterk veranderende arbeidsmarkt vraagt van beroepsbeoefenaren. In 2016 werden hybride leeromgevingen door Het Platform Beroepsonderwijs uitgeroepen als de belangrijkste innovatie van de daaraan voorafgaande tien jaar. Omdat het voorgoed brak met die traditionele scheiding tussen theorie en praktijk, omdat leren in de praktijk het uitgangspunt werd en daarmee een kanteling van perspectief ontstond, waarmee een nieuwe vorm van beroepsonderwijs geconstrueerd kan worden. Een waarin de integratie van theorie en praktijk centraal staat.

Als we deze bril opzetten, dan zien we dat een belangrijke factor in veel van de reeds aanwezige simulatieomgevingen ontbreekt; namelijk de zorgvrager zelf. Hierdoor is er sprake van een scheiding tussen twee praktijken. We hebben door deze bril wel gezien dat er een wil is om deze kant op te gaan bewegen, getuige de deelname aan het GHLOBO-project en uitspraken van leerkrachten. Die wil zetten we om in kansen.

Kansen

We formuleren de kansen op twee niveaus: het eerste niveau hebben we het veranderniveau genoemd en het tweede het maakniveau. Die twee staan niet los van elkaar en hebben elkaar nodig, maar bestaan ieder wel uit andersoortige activiteiten.

Het **veranderniveau** gaat over los komen van de gedachte dat alleen school verantwoordelijk is voor het opleiden van leerlingen. Juist in het beroepsonderwijs is de context van het werk van groot belang voor het opbouwen van een brede geïntegreerde kennisbasis (know what, know why, know how en know who, OECD, 1996) plus beroepsvaardigheden en beroepsprofessionele logica. We zien bij de Zorgkundige opleidingen dat de leerlingen hier onbewust wel behoefte aan hebben, maar dat zij niet of onvoldoende in die gelegenheid gesteld worden: de leeromgeving is hier niet op ingericht en ook de begeleiding niet. Veel vaardigheden die we vaak professionele vaardigheden noemen, zoals servicegerichtheid, probleemoplossende vaardigheden, samenwerken buiten het vakgebied, digitale vaardigheden en de vaardigheid om je snel te kunnen aanpassen

(bron: Intermediair, 2021) komen nu nauwelijks aan bod. We realiseren ons dat we naar het Vlaamse onderwijs kijken vanuit ons Nederlandse referentiekader en dat deze scheiding tussen school en werkveld mogelijk overal in het Vlaamse onderwijs zichtbaar is en daarmee past bij hoe de samenleving waarschijnlijk is ingericht. Maar juist hybride leeromgevingen zouden kunnen helpen om deze kloof iets meer te overbruggen. Om de stap van afstemming naar incorporatie te maken (zie pagina 31), is een veranderproces op visie-niveau nodig. Wij adviseren om enkele scholen hierin het voortouw te geven en hen in de gelegenheid te stellen de essentie van dit veranderproces goed te doorleven, door op bezoek te gaan, door op onderzoek uit te gaan. Deze scholen kunnen op basis hiervan gezamenlijk ontwerpprincipes gaan formuleren. Wij denken dat dit proces goed begeleid moet worden, steeds in nauwe samenhang met dat wat er op maakniveau ontdekt en ervaren wordt.

Het **maakniveau** richt zich op het versterken van reeds aanwezige elementen. We stellen voor met overzichtelijke onderdelen aan de slag te gaan en van daaruit steeds verder doorontwikkelen. Gezien de complexe situatie dat er verschillende scholen participeren in dit project denken we dat zij gebaat zijn bij het gezamenlijk invulling geven aan een aantal ontwerpprincipes waarmee ze gaan ervaren wat de samenwerking tussen school en werkveld, en de samenwerking tussen school en leerling, oplevert. Als aanzet tot denken in mogelijkheden noemen we een aantal voorbeelden.

Start bij de praktijk

We denken dat er winst te behalen valt wanneer leerlingen bewuster zijn van wat ze waarom leren in de simulatieomgevingen op school. Nu worden vaak vooruitlopend op een stage uitvoerende werktaken op school aangeleerd. Wanneer leerlingen nog geen of weinig ervaring in de beroepspraktijk hebben, is nut en noodzaak van het aanleren van deze taken voor hen minder duidelijk. Wat nog belangrijker is, is dat zij nog geen beeld hebben bij de context waarin ze deze taken uit gaan voeren.

We willen adviseren om te onderzoeken wat er zou gebeuren wanneer je de leerling al enige dagen mee laat lopen op een werkplek, als een soort mini-stage. Wij denken dat de aan te leren werktaken daarmee automatisch in een context geplaatst worden. Op die manier kan het creëren van leervragen bij de leerling verder uitgebouwd worden, in samenspraak met de stageplaats. Wat moet je bijvoorbeeld kunnen om dit beroep goed uit te kunnen voeren? Hoe ga jij daar de komende tijd op school aan werken? Door vervolgens bewust te gaan trainen op school, ervaren ze daarna direct profijt in de periode dat ze echt op stage gaan. De kans dat het geleerde werkelijk beklijft wordt daarmee vergroot.

Bouw het werken in simulatie verder uit

We denken dat er veel winst te behalen valt wanneer het in een veilige omgeving kunnen werken met werkelijke personen (met of zonder directe hulpvraag) een belangrijk appèl doet op de beroepshouding van leerlingen. Er zijn al verschillende krachtige elementen aanwezig binnen de verschillende scholen. Door deze bewuster in het onderwijsontwerp te plaatsen, kan hier meer tijd en ruimte voor vrijgemaakt worden. Te denken valt bijvoorbeeld aan het werken met simulanten/echte zorgvragers op school, projecten met de klas buiten de school, het gebruik van Kwartier Z in combinatie met simulanten/echte zorgvragers. Zowel binnen Kwartier Z als binnen de praktijkruimtes op school kan daarnaast ook goed met casussen gewerkt worden. Om daarin in de buurt te komen van een omgeving die lijkt op de praktijk adviseren we om zaken als tijdsdruk en onverwachte gebeurtenissen bewust in te bouwen. Op die manier moeten uit te voeren taken meer in samenhang met elkaar gebracht worden door de leerling.

Bouw praktijkervaring van de leerling verder uit

Leerlingen doen veel ervaring op met het uitvoeren van werktaken; zowel op school als in de praktijk zijn leerlingen eigenlijk de hele dag bezig. Door leeractiviteiten te ontwerpen die gaan over het expliciteren van het 'hoe' en het 'waarom' achter deze handelingen, werk je aan wendbare professionals die zichzelf blijvend ontwikkelen.

Niet alleen de school heeft hier een belangrijke rol in, ook de mentoren op de stageplekken. Door mentoren te ondersteunen in de uitvoering van hun rol, en hen bijvoorbeeld met enige regelmaat hier gezamenlijk over uit te laten wisselen, ontstaat groei in de invulling van die rol.

Tot slot

Ons advies zoals hierboven geschetst komt voort uit de gedachte dat het ontwerpen van een meer hybride leeromgeving een proces is dat zich vanuit de praktijk ontwikkelt en niet vanuit een vooraf vastgesteld stappenplan. De werkelijkheid van de bestaande omgeving is het uitgangspunt: wat gebeurt er echt? En hoe kunnen we van daaruit kansen benutten, uitbouwen en creëren?

Probeer niet te streven naar een totale omslag in een vooraf vastgestelde tijd. Neem de tijd voor de verandering, ervaar deze, proef eraan, ga er doorheen. Onze ervaring laat zien dat sommige scholen of teams dit in korte tijd doen, anderen doen er een paar jaar langer over of maken eerst een tussenstap.

Het ontwerp- en ontwikkelingsproces is vervolgens vooral een kwestie van doen, experimenteren, leren en bijsturen vanuit de geformuleerde visie. Vanuit aanwezig enthousiasme en betrokkenheid werk je aan concrete onderdelen. Regelmatig om de tafel zitten met elkaar, school en werkveld, om vanuit gelijkwaardigheid te kijken naar wat er wel werkt en wat niet, is cruciaal. Op deze manier creëer je met elkaar een omgeving die wendbaar en flexibel is en die snel kan inspelen op de veranderende wereld waarin we ons begeven.

Bijlage 1 Onderwijs in Vlaanderen en Nederland

Organisatie van het beroepssecundair onderwijs in Vlaanderen

Er bestaat in Vlaanderen officieel onderwijs en gesubsidieerd vrij onderwijs. De scholen die zijn ingericht door of in opdracht van de overheid (Vlaamse overheid, provincies, steden of gemeenten) behoren tot het officieel onderwijs. Deze scholen zijn neutraal. Zij moeten tot het einde van de leerplicht de keuze aanbieden tussen lessen katholieke, orthodoxe, protestantse, anglicaanse, joodse en islamitische godsdienst, en niet-confessionele zedenleer. Scholen die niet door de overheid zijn ingericht behoren tot het vrij onderwijs.

In het officieel onderwijs zijn er 2 netten:

- Het gemeenschapsonderwijs: het GO! onderwijs van de Vlaamse Gemeenschap.
- Het gesubsidieerd officieel onderwijs: de scholen van het stedelijk, gemeentelijk en provinciaal onderwijs.

In het vrij onderwijs is er 1 net:

- gesubsidieerd vrij onderwijs: het katholiek onderwijs vormt er de grootste groep, met daarnaast de protestantse, joodse, orthodoxe, islamitische scholen en de niet-confessionele scholen, en een aantal methodescholen.

Binnen elk net zijn er 1 of meer onderwijskoepels. In het officieel onderwijs zijn de schoolbesturen verenigd in 3 officiële netten:

- OVSG: Onderwijsvereniging van Steden en Gemeenten
- POV: Provinciaal Onderwijs Vlaanderen, het vroegere CVPO
- GO! onderwijs van de Vlaamse Gemeenschap

In het vrij onderwijs zijn verschillende koepels:

- Katholiek Onderwijs Vlaanderen
- Federatie van Onafhankelijke Pluralistische Emancipatorische Methodescholen (FOPEM)
- Federatie Steinerscholen
- Raad van Inrichtende Machten van het Protestants-Christelijk Onderwijs (IPCO)
- Vlaams Onderwijs OverlegPlatform (VOOP)

Sommige scholen van het vrij onderwijs zijn niet aangesloten bij een koepel.

De koepels zijn verenigingen van schoolbesturen en inrichtende machten. Zij ondersteunen en vertegenwoordigen schoolbesturen. Op basis van de beroepskwalificatie stellen zij voor wat betreft het arbeidsmarktgericht secundair onderwijs leerplannen en lessenroosters op, die de schoolbesturen kunnen overnemen.

Elke onderwijskoepel beschikt over eigen pedagogische begeleiders. De pedagogische begeleidingsdiensten werken initiatieven uit om scholen te ondersteunen, om de onderwijskwaliteit te bevorderen en om de beroepsbekwaamheid van de personeelsleden te versterken.

Beroepskwalificaties worden onderhouden en beheerd door het Agentschap voor Hoger Onderwijs, Volwassenonderwijs, Kwalificaties & Studietoelage (AHOVOKS). In de Vlaamse kwalificatiestructuur worden alle erkende kwalificaties systematisch verzameld en geordend. Dat gebeurt op basis van een raamwerk, het Vlaamse kwalificatieraamwerk. Dit raamwerk is opgebouwd uit 8 niveaus. Elk niveau wordt beschreven aan de hand van 5 elementen: kennis, vaardigheden, context, autonomie en verantwoordelijkheid.

De Vlaamse kwalificatiestructuur maakt een onderscheid tussen beroepskwalificaties en onderwijskwalificaties. Een beroepskwalificatie geeft een overzicht van de competenties waarmee iemand een beroep kan uitoefenen. Een beroepskwalificatie kan men behalen via onderwijs, opleiding of door praktijkervaring te laten erkennen. Een onderwijskwalificatie is een geheel aan competenties die noodzakelijk zijn om maatschappelijk te functioneren en te participeren, waarmee iemand verdere studies in het secundair of hoger onderwijs kan aanvatten of beroepsactiviteiten kan uitoefenen. Onderwijskwalificaties bestaan, afhankelijk van het onderwijsniveau en de onderwijsvorm, uit één of meerdere beroepskwalificaties, eindtermen en specifieke eindtermen.

Beroepskwalificaties en onderwijskwalificaties zijn mogelijk op elk van de acht niveaus van het kwalificatieraamwerk. Onderwijskwalificaties die zich situeren op de niveaus 1 tot en met 5 bestaan uit eindtermen, specifieke eindtermen of erkende beroepskwalificaties.

Er wordt gesproken over niveau 4 wanneer voldaan is aan de eindtermen van het 3^e leerjaar 3^e graad BSO (het 7^e jaar) en 1 of meer erkende beroepskwalificaties.

Binnen de 3^e graad van het BSO volgen leerlingen zowel beroepsgerichte vakken, als de algemene vakken Nederlands, Wiskunde, Aardrijkskunde, Biologie en Geschiedenis. Deze algemene vakken worden op de meeste scholen aangeboden in een zogenaamd 'blok' Project Algemene Vakken (PAV). Het vak staat voor een geïntegreerde aanpak van basisleerinhouden en basisvaardigheden in bruikbare en herkenbare contexten. Dit moet de vroegere opsplitsing in vakken met hun afzonderlijke leerinhouden vervangen. Om maximaal te kunnen inspelen op de capaciteiten en interesses van de leerlingen werkt PAV niet met een vooropgesteld gesloten leerplan. Dit wil zeggen dat de leerinhouden vrij gekozen kunnen worden. Daarnaast volgen alle leerlingen verplicht het vak Frans.

Het secundair onderwijs is in Vlaanderen opgedeeld in verschillende graden. De 1e graad wordt gevolgd direct na de basisschool, en bestaat uit 2 leerjaren (leerjaar 1 en 2). De 2e graad (het 3e en 4e jaar) en de 3e graad (het 5e, 6e én eventueel 7e jaar)

Het secundair onderwijs is onderverdeeld in 4 onderwijsvormen:

- **het algemeen secundair onderwijs (ASO)**
Het ASO legt de nadruk op een ruime algemene vorming. Er wordt niet voorbereid op een specifiek beroep. Het ASO legt vooral een stevige basis voor het volgen van hoger onderwijs.
- **het beroepssecundair onderwijs (BSO)**
Het BSO is een praktijkgerichte onderwijsvorm waarin de jongere naast algemene vorming vooral een specifiek beroep aanleert.
- **het kunstsecundair onderwijs (KSO)**
Het KSO koppelt een algemene ruime, vorming aan een actieve kunstbeoefening. Na het KSO kan de jongere een beroep uitoefenen of overstappen naar het hoger onderwijs.
- **het technisch secundair onderwijs (TSO)**
Het TSO besteedt aandacht aan algemene en technisch-theoretische vakken. Na het TSO kan de jongere een beroep uitoefenen of overstappen naar het hoger onderwijs. Bij deze opleiding horen ook praktijklessen.

Momenteel onderhevig aan modernisering secundair onderwijs. Zie voor meer informatie: <https://onderwijs.vlaanderen.be/nl/modernisering-secundair>

Organisatie van het middelbaar beroepsonderwijs in Nederland

Het middelbaar beroepsonderwijs bestond in de Nederland uit allemaal zelfstandige, op een kleine beroepensector, gerichte scholen. Deze scholen voorzagen in de behoefte van beroepsgroepen aan scholing voor de toekomstige beoefenaren van het beroep. Naast de behoefte van de beroepssector zelf, zijn zeker de scholen voor de klassieker beroepen ook nog gesticht vanuit de verschillende zuilen waarin de Nederlandse samenleving tot ongeveer 1970 opgedeeld was.

Deze scholen werden steeds meer geconfronteerd met de spanning tussen regelgeving ten aanzien van bekostiging door de overheid enerzijds, en een steeds snellere verandering van de kennis en vaardigheden die in de verschillende beroepen van beginners gevraagd worden anderzijds. Vanuit de politiek werd ook gezien dat veel kleine scholen moeilijk konden inspelen op de maatschappelijke veranderingen.

In 1996 wordt de Wet Educatie en Beroepsonderwijs (WEB) van kracht, welke de scholen voor (middelbaar) beroepsonderwijs dwingt te fuseren. De ontstane scholen in het middelbaar beroepsonderwijs heten vanaf dat moment Regionaal opleidingscentrum, afgekort ROC, waar er zo'n 50 van zijn verspreid over heel Nederland. De mbo's vallen allemaal onder dezelfde koepelorganisatie; de MBO-raad.

Wat een student aan het einde van een mbo-opleiding moet kennen en kunnen staat in een kwalificatiedossier. Een kwalificatiedossier bevat een of meerdere kwalificaties rondom een bepaalde beroepengroep en kan tot net zo veel mbo-diploma's leiden. Op basis van deze kwalificatiedossiers maken mbo-scholen hun onderwijsprogramma's. Zij doen dit op basis van de kennis en vaardigheden zoals beschreven in de kwalificaties en keuzedelen. Het bedrijfsleven en de mbo-instellingen bepalen samen de inhoud van de kwalificaties en keuzedelen. Kwalificatiedossiers worden onderhouden en beheerd door de Samenwerkingsorganisatie Beroepsonderwijs Bedrijfsleven (s-bb). Alle kwalificaties samen vormen de kwalificatiestructuur.

In een kwalificatiedossiers staat een set van verschillende kerntaken, werkprocessen en competenties op basis waarvan een onderwijsinstelling zelf een opleiding vorm kan geven. Om voor een diploma in aanmerking te komen moet worden aangetoond dat een student de eisen die in het kwalificatiedossier beschreven staan beheerst. Naast beroepsspecifieke onderdelen, staan hier ook generieke onderdelen in. Voor alle niveaus zijn dit eisen met betrekking tot de beheersing van Nederlands, rekenen en loopbaan en burgerschap. Voor de niveau 4 opleidingen is ook Engels verplicht. Sommige kwalificaties verplichten bepaalde beroepsvereisten, zoals bijvoorbeeld het behalen van een certificaat rond veilig werken.

Het mbo heeft opleidingen op 4 niveaus:

- De Entreeopleiding (niveau 1)

De entreeopleiding is bedoeld voor jongeren zonder een diploma van een vooropleiding. Deze entreeopleiding bereidt jongeren voor op de arbeidsmarkt. Of op doorstroming naar een mbo-2-opleiding. De opleiding duurt 1 jaar.

- De basisberoepsopleiding (niveau 2)

De basisberoepsopleiding duurt 1 tot 2 jaar. Het bereidt studenten voor om uitvoerende werkzaamheden te doen. Bijvoorbeeld kapper of autotechnicus. Vooropleiding: de gemengde, theoretische, kaderberoepsgerichte of basisberoepsgerichte leerwegen aan het vmbo, of de entreeopleiding (bol of bbl).

- De vakopleiding (niveau 3)

De vakopleiding duurt 2 tot 3 jaar. Studenten leren hier werkzaamheden zelfstandig uit te voeren. Het gaat om beroepen als verzorgende en eerste monteur. Vooropleiding: de gemengde, theoretische en kadergerichte leerwegen aan het vmbo, havo, of mbo niveau 2 (bol of bbl).

- De middenkaderopleiding (niveau 4)

De middenkaderopleiding duurt 3 jaar. Voor sommige opleidingen geldt een maximum van 4 jaar. Studenten leren hier werkzaamheden volledig zelfstandig uit te voeren. Het gaat om beroepen als filiaalbeheerder en activiteitenbegeleider. Studenten die deze opleiding afronden, kunnen verder studeren op het hbo. Vooropleiding: de gemengde, theoretische en kadergerichte leerwegen aan het vmbo, havo, of mbo niveau 2 of mbo niveau 3 (bol of bbl).

- De specialistenopleiding (niveau 4)

De specialistenopleiding is bedoeld voor studenten die al een diploma vakopleiding (niveau 3) voor eenzelfde beroep of beroeps categorie hebben. De specialistenopleiding duurt dan nog 1 jaar.

Er zijn twee hoofd-leerwegen: bol en bbl, de praktijkcomponent en werknemerschap zijn de onderscheidende factoren. Bij de beroepsopleidende leerweg (bol) zit de student het grootste deel van de opleiding op school en heeft de status van student. Bij de beroepsbegeleidende leerweg (bbl) is de student in eerste plaats werknemer in een bedrijf en volgt 1 (soms 2) dag(en) per week school.

Vanaf schooljaar 2015-2016 is een experiment gestart waarin mbo-instellingen een gecombineerde leerweg kunnen aanbieden. Daarbij volgt de student de 1e jaren lessen op school. Het 2e deel van de opleiding gaat hij aan de slag binnen een bedrijf.

Er bestaat ook nog een derde leerweg. Zowel bekostigde als niet-bekostigde instellingen kunnen opleidingen in de derde leerweg uitvoeren. Bekostigde instellingen ontvangen daarvoor geen bekostiging van OCW.

Opleidingen in de derde leerweg zijn gebaseerd op de kwalificatiedossiers en leiden op tot hetzelfde diploma als de leerwegen bol en bbl. De derde leerweg biedt extra mogelijkheden om met een flexibel onderwijsaanbod in te spelen op de scholingsbehoeften van werkenden en werkzoekenden en hun werkgevers. Er zijn namelijk geen regels voor onderwijstijd en studieduur. Dit vergemakkelijkt voor instellingen het programmeren van onderwijsvormen als afstandsonderwijs en werkplekleren.

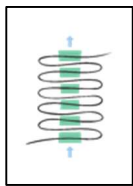

Bijlage: Vijf ontwerpperspectieven

In dit gedachtegoed zetten we de beroepspraktijk in een breder kader neer dan de smalle variant van een beroep met bijbehorende functieprofielen: het beroep is altijd ingebed in de samenleving, waarbij er ook vaak raakvlakken zichtbaar zijn met andere beroepen, complexere vraagstukken, etc. Juist in deze grensgebieden zit voor de leerlingen veel leerpotentieel (Bakker, Zitter, Beauseart & De Bruijn, Red. 2016).

Een hybride leeromgeving verenigt de grensgebieden tussen school en werk, tussen theorie en praktijk, onder andere door de verschillende (deel)omgevingen (kwadranten) naadloos aan elkaar te verbinden. Dit ontstaat niet zomaar, dat moet je ontwerpen. Om veranderingen en verbeteringen te kunnen aanbrengen onderscheiden we vijf ontwerpperspectieven, waarmee je de omgeving kunt ontwerpen. Deze vijf perspectieven zijn: Beroepsinhoudelijk, Sociaal, Ruimtelijk, Instrumenteel en Temporeel ontwerp.

Beroepsinhoudelijk ontwerp

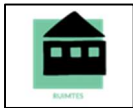
Het beroepsinhoudelijk ontwerp vormt de bron. Beroepsontwikkeling, met de ruggengraat voor het beroep als basis (Aalsma, 2011), is een belangrijke bron voor leren en ontwerpen van de leeromgeving. De ruggengraat wordt gevormd door 'hele taken' of 'Entrustable Professional Activities (EPA's)', waar het aspect 'toevertrouwen' essentieel is om te kunnen 'ingroeien' in een beroep. Het gaat hier steeds om die kenmerkende activiteiten die vraagstukken van het beroep bevatten, de benodigde kennis & vaardigheden, bijbehorende attitudes, typerende leercultuur, etc.

Sociaal ontwerp

Hierbij gaat het erom dat we zien wie er actief gaan zijn in de leeromgeving. Anders dan bij 'klassiek onderwijs' gaat het in hybride leeromgevingen om meerdere rollen/actoren, ten minste leerlingen, leerkrachten en praktijkopleiders; maar natuurlijk ook praktijkexperts, studieloopbaanbegeleiders, etc. Het gaat hier ook om samenwerkingsvormen (wie werkt met wie) en vormen van interactie die spelen in de leeromgeving.

Ruimtelijk ontwerp

Het perspectief op ruimte heeft betrekking op de fysieke en digitale ruimte waarin wordt geleerd en gewerkt. Je kunt hierbij denken aan open of gesloten ruimtes, dichtbij (of in) het werkveld of juist dichtbij (of in) de school. Leerprocessen van leerlingen worden sterk beïnvloed door de ruimte waar deze plaatsvindt.

Instrumenteel ontwerp

Bij instrumenteel gaat het om het vormgeven van al het tastbare onderwijsmateriaal (digitaal en papier), professionele gereedschap, hulpmiddelen en materialen ofwel artefacten. Denk daarbij bijvoorbeeld aan checklists, scrumborden, werkschema's, werkopdrachten.

Temporeel ontwerp

Bij het temporeel perspectief gaat het om wanneer wordt geleerd en gewerkt. Daarin kunnen legio ontwerpkeuzes gemaakt worden, bijvoorbeeld rondom roostering, flexibiliteit van werken, aandeel in het geheel (lint- of blokstage bijvoorbeeld), 'corridors' in het programma zoals landelijke examens, hoeveelheid potentiële leerlingen in beschikbare tijd, etc. Ook kan je de tijd manipuleren, door het werkproces af en toe stil te zetten, te werken met deadlines, etc.

Op basis van deze ontwerpperspectieven kunnen (deel-)ontwerpen gemaakt worden voor de leeromgeving. Samengevat is het gedachtegoed van de hybride leeromgeving gebaseerd op twee uitgangspunten: **de beroepspraktijk centraal** stellen in het leerproces en **samenhang aanbrengen** in de verschillende (deel)omgevingen waar de leerling voor een beroep leert.